

फेब्रुवारी २०२३ ₹५०/-
महानगरी वार्ताहर

संपादक : सतीश सिन्नरकर

जागतिक
मराठी भाषा
गौरव
दिन

मराठी भाषा, मराठी मन ।

अभिमान महाराष्ट्राचा

स्वाभिमान मराठीचा ॥

महानगरी वार्ताहर आता ईकॉपी सुद्धा

Visit our website : www.mahanagarivartahar.com |

जागतिक मराठी भाषा गौरव दिनाच्या

हार्दिक शुभेच्छा

**SUPRIYA
LIFESCIENCE LTD.**

Corporate Office:

207/208 Udyog Bhavan, Sonawala Road,
Goregoan (East), Mumbai – 400063 India
Phone: +22 26860012

Email: supriya@supriyalifescience.com

आमच्याकडे उपलब्ध असलेले अभ्यासक्रम विद्यार्थ्यांना सध्या सर्वात जास्त मागणी असलेल्या क्षेत्रात अर्थात फॅशन डिझाईनिंग आणि इंटरियर डिझाईन च्या क्षेत्रात अग्रेसर राहण्यास मदत करतील ज्यामध्ये विद्यार्थ्यांना सध्याच्या उद्योग विश्वात टिकून राहण्यासाठी त्यांच्यातील कल्पकता आणि व्यवस्थापकीय कौशल्यांचा वापर करावा लागेल. रंग, आकार, नक्षी आणि व्यवसायातील शिष्टाचार या चौसूत्राच्या जोरावर आजच्या आव्हानात्मक जगात ते एक यशस्वी कारकीर्द घडवू शकतील.

वर्ष २०२३-२४ साठी प्रवेश सुरु

मर्यादित जागा उपलब्ध.

आताच
नोंदणी करा.

आमच्याकडील पदवी अभ्यासक्रम

- १) बॅचलर ऑफ व्होकेशनल स्टडीज (इंटरियर डिझाईन)
३ वर्षांचा अभ्यासक्रम, मुंबई विद्यापीठ.
  - * २) बॅचलर ऑफ डिझाईनिंग (फॅशन डिझाईनिंग)
४ वर्षांचा पूर्णवेळ अभ्यासक्रम, मुंबई विद्यापीठ.
  - * ३) बॅचलर ऑफ इंटरियर डिझाईन
४ वर्षांचा पूर्णवेळ अभ्यासक्रम, मुंबई विद्यापीठ.
- * मंजुरी येणे बाकी

मोफत इंटरियर डिझाईन आणि
फॅशन डिझाईनची कार्यशाळा आणि
समुपदेशन सत्र उपलब्ध

येथे नोंदणी करा...

पत्ता : आदित्य एज्युकेशनल कॅम्पस, आर. एम. भट्टड मार्ग, राम नगर, बोरिवली (पश्चिम), मुंबई 400092
अधिक माहितीसाठी संपर्क करा 022 35206111 या दूरध्वनी क्रमांकावर. किंवा
www.adityacampus.org या संकेतस्थळाला भेट द्या.

अंतरंग

● संपादकीय - अभिनंदनीय आणि अनुकरणीय! - सतीश सिन्नरकर	५
● ॐ नमोजी आद्या वेद प्रतिपाद्या जय जय स्वसंवेद्या आत्मरूपा - नारायण वाडदेकर	६
● कविता - माय मराठी - विजो (विजय जोशी)	१०
● माय मराठी - राजीव जतकर	११
● आपली मातृभाषा कोणती? - पराग नेरूरकर	१४
● श्रेष्ठ क्रांतिकारक श्री वासुदेव बळवंत फडके स्मृतिदिन- वृत्त संकलन - सुरेश खेडकर	१८
● मराठी भाषा टिकेल का? - विद्या नारायण वाडदेकर	१९
● दलित लेखकांच्या आजच्या लेखनाची दिशा - डॉ. मिलिंद शेजवळ	२४
● उच्च शिक्षण आणि मराठी	२८
● मराठी असे आमुची मायबोली - शिबानी जोशी	३०
● तबला साथीचे काही अविस्मरणिय आणि काही थरारक अनुभव - विजय गोगटे	३२
● पुस्तक परिक्षण - शब्द शेखरी	४१
● नव्या शैक्षणिक धोरणानुसार उच्च शिक्षणाची रचना	४२

• सतीश सिन्नरकर, मुख्य संपादक
• आशिष राजेशिर्के, संयोजक

अंतर्गत सजावट
यतिन पावशे

जाहिरात विभाग
रिमा मुळ्ये | सुभाष जाधव

महानगरी वार्ताहर आता ईकॉपी सुद्धा

Visit our website : www.mahanagarivartahar.com

हे पत्र संपादक, मुद्रक, प्रकाशक शहाजहाँ शेख यांनी अराफत पब्लिकेशनसाठी युनिटी आर्ट ऑफसेट, 302, वडाळा उद्योग भवन, वडाळा, मुंबई-31 येथे छापून तेथेच प्रसिद्ध केले.

RNI No. 54861/93 प्रधान कार्यालय व पत्रव्यवहाराचा पत्ता : 311, ३रा मजला, श्रीकृष्ण कमर्शियल सेन्टर, उद्योग नगर, स्वामी विवेकानंद रोड, गोरगाव (पश्चिम), मुंबई - 400 104. मोबाईल : 9821039722 • Email : mahanagarivartahar@gmail.com संचालक संपादक - सतीश सिन्नरकर

सतीश सिन्नरकर

अभिनंदनीय आणि अनुकरणीय!

मराठी राजभाषा दिन आला की मराठीच्या अस्तित्वाची चर्चा होते. काळजी व्यक्त केली जाते. उपायही सुचविले जातात. पण या दिनाच्या निमित्ताने जे कोणी सातत्याने मराठीसाठी काम करित आहेत त्यांचे कौतुक व अभिनंदन केले गेले व इतर

समाजाला त्यांचे अनुकरण करण्याची प्रेरणा मिळाली तर नक्कीच मराठीच्या संवर्धनाला सकारात्मक दिशा मिळेल. आज अशी काही उदाहरणे पाहू या.

मराठी वृत्तपत्रे व नियतकालिके ही दररोज मराठीची सेवा करतात. इंग्रजीतून आलेल्या बातम्या किंवा लेखांचे संक्षिप्त वर्णन करताना ते अनेक नव्या शब्दांना जन्म देतात. अनेक ज्येष्ठ पत्रकार जेव्हा बातम्यांचे विश्लेषण करतात किंवा तांत्रिक विषयांवर लेख लिहितात ते वाचताना मराठीची समृद्धि ध्यानात येते. आयोग, नियामक, श्रेणी, प्रस्तावित, विधेयक, प्रजाती, दस्तावेजीकरण, जल अधिवास असे अनेक शब्द आता वाचकांच्या परिचयाचे झाले आहेत. याचे श्रेय या ज्येष्ठ संपादक व पत्रकारांचे आहे. दैनंदिन वृत्तपत्रे सविस्तर वाचणे एवढा सहभाग जरी वाचकांनी दाखविला तर प्रत्येकाच्या शब्द भांडारामध्ये भर पडतच जाईल. दिवाळी अंकांची समृद्ध परंपरा मराठीला आहे. यातील वैचारिक साहित्य फारसे वाचले जात नाही. पण मराठीचे प्रेम असणाऱ्यांनी जाणीवपूर्वक यांचे वाचन केले तर भाषेच्या संवर्धनासाठी आवश्यक असा सुसज्ज वाचक तयार होईल.

माझे मित्र मिलिंद चिंदरकर यांनी वांद्रे येथील महात्मा गांधी विद्यालयात मराठी माध्यमासाठी अथक प्रयत्न केले, नवनव्या संकल्पना राबविल्या. त्यांच्या प्रयत्नाने मराठी माध्यमातून शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या तर वाढलीच पण २१ विद्यार्थ्यांनी इंग्रजी माध्यम सोडून मराठी माध्यमाचा अंगिकार केला. महाराष्ट्रातील काही शाळा जाणीवपूर्वक असे प्रयत्न करतात. त्यांना समाजाने साथ देणे आवश्यक आहे. अशी एक नामवंत शाळा म्हणजे गोरेगावची अ. भि. गोरेगावकर शाळा आहे. रोज सकाळी शाळेच्या मैदानावर मुले जमतात व शिक्षक माईकवरून त्यांना सुंदर मराठीत सूचना देतात ते ऐकून खूप समाधान वाटते.

सामाजिक कार्यात झोकून दिलेले एक व्यक्तिमत्त्व म्हणजे वयम् संस्थेचे मिलिंद थते होत. वनवासी भागात काम करणारे मिलिंद सुंदर मराठीमध्ये तेथील कार्यांचे अनुभव कथन करतात, लिहून पाठवतात. एरवी सामाजिक संस्थांचे बहुतेक अहवाल हे इंग्रजीमध्ये लिहिण्याची प्रथा आहे. पण मिलिंदने मात्र मातृभाषेची कास सोडलेली नाही.

महानगरीच्या याच अंकात डोंबिवलीच्या विजय जोशी यांची एक सुंदर कविता आहे. 'छंदोबद्ध कविता' या विषयावर विजय जोशी हे कार्यशाळा घेतात व तरुण-तरुणींना काव्यरचनेची गोडी लावतात. भाषा संवर्धनाचे हे काम खूप प्रभावी आहे. नकळतपणे भाषेची सेवा केली जात आहे.

नुकतेच वर्धा येथे साहित्य सम्मेलन व विद्रोही साहित्य सम्मेलन दोन्ही पार पडली. मराठी लेखक, कवि, प्रकाशक व वाचक यांचा जणू एक महाकुंभ भरला. मराठीसाठी झटणारे अनेकजण महाराष्ट्रात आहेत. त्यांच्या शक्तीला निश्चित दिशा जर देता आली तर मराठीचे वैभव कैक पटीने वाढेल. या संमेलनाला समाजाने पूर्ण पाठिंबा देऊन सहकार्य केले तर हेच कवि व लेखक नव्या जोमाने लेखन करतील व युवकांना वैचारिक खाद्य मातृभाषेतून पुरवतील.

आज लक्षावधी मराठी लोक अमेरिका, युरोप व इतर देशात स्थायिक झाले आहेत. यापैकी काही जणांची दुसरी किंवा तिसरी पिढी तिथे नांदते आहे. मूळ भारतीय असलेले तेथील निवासी आता तेथील राजकरणात व व्यवसायात उच्च स्थानांवर पोहोचत आहेत. मराठीच्या दृष्टीने आनंदाची गोष्ट म्हणजे अनेक मराठी कुटुंबांमध्ये मराठी भाषा आवर्जून बोलली जाते. वेळोवेळी मराठी भाषी लोक एकत्र येऊन सण-समारंभ साजरे करतात. भव्य सम्मेलने भरवतात. महाराष्ट्रातील लोकांना अभिमान वाटावा अशीच ही अनुकरणीय गोष्ट आहे.

आपल्याकडे प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षण अजूनही बऱ्यापैकी संख्येने मराठीत दिले जाते. इंग्रजी माध्यमांचे आकर्षण जख्ख आहे. पण तरीही मराठीतून शिक्षण घेणाऱ्यांचे प्रमाण आजही अधिक आहे. प्रश्न आहे उच्च शिक्षणात मराठीच्या वापराचा ! यासाठी काहीजण खूप प्रयत्नशील आहेत. डॉ. प्रकाश परब यांनी तर 'मराठीच्या उच्च शिक्षणाची दशा' आणि दिशा असा ग्रंथच लिहिला आहे. त्यांनी सादर केलेल्या पुस्तकाप्रमाणे काही विद्यापीठांमध्ये मराठीतून शिक्षणाचे विस्तारीकरणही सुरू झाले आहे. मुंबई विद्यापीठात बीएमएम हा अभ्यासक्रम मराठीत सुरू झाला आहे. अनेक विद्यार्थी त्याचा लाभ घेत आहेत.

अशाप्रकारे शिक्षण, साहित्य, उच्च शिक्षण या बाबतीत अनेक व्यक्ती, संस्था, मंडळे प्रयत्नशील आहेत. हा प्रयत्न एकूण आवश्यकतेच्या मानाने अत्यल्प असला तरी एका मिणमिणत्या पणतीचे काम करित आहे. प्रत्येक बाबतीत शासनाकडे डोळे लावून बसण्याची आपली सवय सोडून जागृत मराठी व्यक्तींनी अशा छोट्या-छोट्या प्रयत्नांना सहकार्याचा हात दिला तर ही पणती मशालीचे रूप घेऊन मराठी भाषेपुढील तथाकथित अंधार नाहीसा करील हे निःसंशय !

सर्वांना जागतिक मराठी दिनाच्या हार्दिक शुभेच्छा !

ॐ नमोऽजी आद्या वेद प्रतिपाद्या जय जय स्वसंवेद्या आत्मरुपा

सध्या जगात सात हजारपेक्षा जास्त भाषा जिवंत म्हणजे वापरात आहेत.

केवळ भारतातच २२ मुख्य भाषा आणि २०११च्या जनगणनेनुसार १९५००मातृभाषा अशी नोंद केलेल्या भाषा आहेत. (हे आकडे विविध अहवालांच्या, अभ्यासानुसार बदलत असतात. तरीही साधारण कल्पना येण्यासाठी त्यांचा उपयोग होतोच.)

एखादी दहा वीस रुपयांची चलनी नोट खिशात असेल तर जरा बाहेर काढून बघा. अक्षरी रकम, मराठी भाषेत, देवनागरी लिपीत लिहिलेली, आठव्या क्रमांकावर सापडेल. मराठी ही एक प्रमुख भारतीय भाषा आहे. रोजच्या व्यवहारात मराठी मुख्य भाषा म्हणून वापरणारे लोक सात कोटींपेक्षा थोडे जास्त आहेत. आणखी सव्वा-दीड कोटी लोक घरी वेगळी भाषा बोलतात पण दुय्यम भाषा म्हणून मराठीचा उपयोग करतात. म्हणजे सुमारे साडेआठ कोटी लोक रोजचे व्यवहार करण्यासाठी आणि रोजचे व्यवहार करण्याइतपत तरी मराठी भाषा जाणतात.

दोन भारतीय भाषिकांची लोकसंख्या मराठी भाषिकांच्या संख्येपेक्षा जास्त आहे. या दोन भाषा म्हणजे हिंदी आणि बंगाली. बंगाली भाषिक २६.५ कोटी म्हणजे मराठी भाषिकांच्या संख्येच्या तिप्पट आहेत. तर हिंदी भाषिक ६१ कोटी म्हणजे मराठी भाषिकांच्या संख्येच्या सात पट आहेत. भारतीय भाषांमध्ये भाषिकांच्या संख्येनुसार मराठीचा क्रमांक तिसरा आहे.

- नारायण वाडदेकर

आं

तराष्ट्रीय भाषांमध्ये इंग्रजी, चिनी (मँडारिन), स्पॅनिश, फ्रेंच, अरेबिक, रशियन, पोर्तुगीज, इंडोनेशियन, उर्दू, जर्मन या साऱ्या भाषा बोलणाऱ्यांची संख्या मराठी भाषिकांच्या संख्येपेक्षा खूपच जास्त आहे. इंग्रजी भाषिकांची संख्या खूपच जास्त ११३ कोटी आहे. तर मँडारिन चिनी भाषिकांची संख्याही १११ कोटी आहे. म्हणजे इंग्रजी, चिनी या एकेका भाषेच्या भाषिकांची संख्या मराठी भाषिकांच्या संख्येपेक्षा बारातेरा पट अधिक आहे.

हे मी मुद्दाम सांगतो आहे. कारण भाषाप्रेम, भाषा अभिमान यांचा काही वेळा अतिरेक होतो. त्यातून अन्य भाषांबद्दल तुच्छता आणि त्या भाषिकांबद्दल कडवटपणा एवढेच नाही तर संघर्ष निर्माण होण्याचा धोका असतो. केवळ मराठी भाषिकांचाच नव्हे

तर सर्वच भाषा बोलणाऱ्यांबाबत हा धोका संभवतो.

काळाच्या ओघात जगभर अनेक भाषा निर्माण होत गेल्या, बऱ्याच लुप्त झाल्या काही टिकल्या. टिकून राहिलेल्यांपैकी काही भाषा फार थोडे लोक बोलतात. दहाहजार पेक्षा जास्त लोक वापरतात अशा भारतीय भाषांची संख्या आहे १२१.

दहाहजार पेक्षा कमी लोक वापरतात अशा भारतीय भाषांची गणना अधिकृत भाषा म्हणून करण्याचे भारत सरकारने १९७१ च्या जनगणने पासून थांबविले आहे. त्यामुळे १०८ भाषा गणनेतून वगळल्या गेल्या. फार कमी लोक बोलतात अशा बहुसंख्य भाषा आदिवासींच्या, वनवासींच्या, भटक्या जाती, जमातींच्या असतात. महाराष्ट्रातील कैकाडी, वैदू, लमाण, कोल्हाटी, डोंबरी, दरवेशी, नंदीवाले, गारूडी यांच्या (बोली)

‘टर सामी’ [Ter Sami]
या वायव्य रशियामधील
प्रांतातील भाषेबाबत
अंशतः खरी ठरलेली
आहे. एकेकाळी म्हणजे
१९३० पर्यंत ४५० लोक
ही भाषा बोलत आता
शाळेत ती बोलायला बंदी
घातली गेल्याने ‘टर सामी’
भाषिकांची संख्या दोन
इतकी कमी झाली आहे.

त्यापुढची पायरी
म्हणजे युनेस्कोने जाहीर
केलेल्या अठरा भाषा
अशा आहेत की ज्या
बोलणारी एकेकच व्यक्ती
हयात आहे. हे लोक

भाषांची संख्या कमी होत चालली आहे. कारण हे व्यवसाय
करणारे शहरी भागात वसत जाऊन दुसरे, अधिक स्थैर्य आणि
उत्पन्न देणारे उद्योगधंदे करू लागले आहेत. त्यांची मुले मुख्य
प्रवाहातील भाषा शिकू बोलू लागली आहेत. साहजिकच
त्यांची नाळ जुन्या भाषांपासून तुटत चालली आहे. जे
महाराष्ट्रात घडते आहे तेच भारताच्या अन्य राज्यांत ही होत
आहे. विशेषतः भारताच्या उत्तर-पूर्वेत फार मोठ्या प्रमाणात
घडत आहे. कारण तेथील भूभाग दुर्गम डोंगरदऱ्यांचा आणि
संपर्क साधने तसेच संपर्कसंधीही विरळाच.

जगात फार तर एक हजार लोक बोलतात अशा भाषांची
संख्या आहे १०७८, तर शंभराहून कमी लोक वापरतात
अशाही अनेक भाषा आहेत उदा. आसाममधील ‘ताई
खामयांग’ भाषिकांची संख्या आहे फक्त ५०.

वाचून तुम्हाला फार आश्चर्य वाटेल पण जगात जेमतेम
एखाद डझन लोकच वापरतात अशा भाषाही आहेत.
सध्याच्या मेक्सिको देशात आयापेनको नामक भूप्रदेशातील
अतिप्राचीन कालापासून अस्तित्वात असलेली भाषा [
language of Ayapaneco] बोलणारे फक्त दोन लोक उरले
आहेत. तेही भांडणामुळे आपसात बोलत नाहीत. अशी वदंता
लोकप्रिय झाली होती. परंतु नंतर ही भाषा बोलणारे साधारण
पंधरा लोक आहेत असा शोध लागला. पण त्याने काय
होणार, आजचे मरण उद्यावर ढकलले गेले एवढाच दिलासा
फारतर मिळेल. आयापेनकोच्या बाबत खोटी ठरलेली गोष्ट

कोणाशी बोलणार हा ही प्रश्नच आहे. कारण तो एकच माणूस ती
भाषा जाणतो. तो स्वतःशीच बोलू शकतो आणि तो वा अन्य
लोक त्या भाषेतील वाक्ये टेप करून ठेऊ शकतात. या साऱ्या
अगदी कमी लोक बोलतात अशा भाषा, पुढील काही वर्षांतच
नष्ट होतील हे उघडच आहे. कारण नवी भाषा शिकण्यासाठी हेतू
लागतो. प्रमुख प्रलोभन असते पैसा. उदा. एखाद्या परदेशी
कंपनीला भारतात त्यांची उत्पादने विकायची असतील तर
जाहिरात इंग्रजी सोडून कोणत्या भाषेत करावी ते बहुधा
भाषिकांची संख्या ठरवते. त्यामुळे हिंदीला प्राधान्य मिळते.
गुजराथी, मराठी, नेपाळी भाषिकांना या तिन्ही भाषांची लिपी
देवनागरीच असल्याने हिंदी भाषा सहज वाचता येते हा
जाहिरातदारांना आकर्षक वाटणारा आणि हिंदी भाषा
जाणणाऱ्यांची संख्या वाढविण्यात भर घालणारा घटक आहे.
भाषांतरकार, प्रवासी-मार्गदर्शक (गाईड), लेखक, मालविक्रेते,
नाटककार, नट, वृत्तपत्रकार, दूरदर्शन वाहिन्यात काम करणारे -
असे व्यवसाय उत्पन्नासाठी मोठ्या भाषिक गटांनाच सेवा
अग्रक्रम देतील हे उघड आहे. परिणामतः भाषिक संख्येने मोठ्या
भाषा प्रभावी ठरतात. आणखी धंदा खेचतात आणि लहान
भाषिक गटांना हळूहळू गिळून टाकतात. युनेस्कोच्या २०१८ या
वर्षातील अहवालानुसार भारतातील ४२ भाषा, भाषिकांची
संख्या दहा हजारच्या खाली जाऊन लुप्त होण्याच्या दिशेने
वाटचाल करित आहेत. केवळ भारतात १९६१ पासून
आतापर्यंतच्या पन्नास-साठ वर्षांत २२० भाषा लोप पावल्या.

आणखी पन्नास वर्षांत सुमारे १५० भाषा नाश पावतील. जगात सुमारे ३००० भाषा लुप्त होऊ घातल्या आहेत. नॅशनल जिओग्राफिकच्या अभ्यासानुसार दर चौदा दिवसाला जगातली एक भाषा लोप पावत आहे.

अर्थातच त्या लुप्तप्राय आणि नष्ट होणाऱ्या भाषांशी जोडलेली संस्कृती म्हणजे अनुभवांचे संचितही अन्य सर्व माणसांसाठी कायमचे नाहीसे होईल.

अपवादात्मक अशाही भाषा आहेत की ज्या मरू घातल्या होत्या पण त्या भाषांच्या प्रेमिकांनी प्रयत्नपूर्वक जगवल्या आहेत. इंग्लंडमधील कॉर्निश, इस्राएलमधील हिब्रू, न्युझीलंड मधील मावरी, हवाई बेटातील 'हवाई' या भाषांच्या भाषिकांची संख्या वाढते आहे.

आपली मराठी भाषा शोकडो नव्हे हजारो भाषांपैकी एक आहे याचा अर्थ तिच्यात काहीच खास नाही, असे नाही. प्रत्येक भाषा नुसती खासच नाही तर अद्वितीय असते. कारण ती फार मोठ्या जनसमूहांच्या एकमेकांत होत असलेल्या, विशिष्ट लहान मोठ्या कालावधीतील जीवन व्यवहारांची प्रतिनिधी, साक्षीदार, वाहक असते. भाषा लोकसमुदायांच्या अस्सल जीवन अनुभवांतून निर्माण होत असते. प्रवाही असते, बदलत असते. शब्द देत, घेत असते. ती भाषा वापरणाऱ्यांचे विचार घडवत आणि रूजवत असते. भाषा आहे म्हणून माणूस हा माणूस आहे. त्याचे 'आहार, निद्रा, भय...' यांच्या पलीकडे अस्तित्व आहे. अन्य प्राण्यांच्या पक्षा माणूस कितीतरी जास्त गोष्टी आपल्या सहवासातील माणसाना कळवू शकतो. सातासमुद्रापारच्या माणसानाही कळवू शकतो. लेखी रूपात वैचारिक अक्षरधन पुढील पिढ्यांसाठी ठेव म्हणून ठेवू शकतो. ध्वनिमुद्रित आवाजाद्वारे गाणी, संवाद, कथा, भाषणे, नाट्य - दूरस्थ माणसांसाठी किंवा पुढील पिढ्यांसाठी करमणूक आणि ज्ञानदान म्हणून देऊ शकतो. भाषेच्या माध्यमातून आपल्याला पूर्वजांचा वारसा मिळतो. तो ठेवा आपण वर्षानुवर्षे जतन करू शकतो आणि विकसित करून पुढील पिढ्यांना देऊही शकतो. हे सर्वच मानवी भाषांबद्दल आहे केवळ मराठीलाच लागू पडते असे नाही.

विशेष म्हणता येतील असे मराठी भाषेबाबत अनेक मुद्दे आहेत. मराठीला 'मोडी' ही, अगदी हल्लीच्या काळापर्यंत म्हणजे १९६० पर्यंत स्वतःची लिपी होती. मराठीत 'ळ', 'क्ष', 'ज्ञ' अशी फारच थोड्या इतर भाषांत असणारी अक्षरे आहेत. मराठीत असलेले 'ळ' हे अक्षर फक्त मराठीत आहे जगातील इतर कोणत्याही भाषेत नाही असा खोटा दावा 'व्हॉट्स अप' वर फिरत आपल्याला वारंवार वाचायला मिळतो. 'तामिळ', या भाषेच्या

नावातच 'ळ' अक्षर आहे - हे असा संदेश देणारे विसरतात.

मराठीत ज्ञानकोश श्रीधर व्यंकटेश केतकर, विश्वकोश तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी, अशा प्रकांड पंडितांनी भगीरथ प्रयत्न करून निर्मिलेले ग्रंथराज आहेत. राज्यकारभाराच्या - प्रशासन महसूल संकलन अशा व्यवहाराची सोय म्हणून अनेक अरबी, फारसी शब्द सोळा, सतराव्या शतकातील मराठी भाषेत प्रचलित झाले होते. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी दूरदृष्टीने रघुनाथ पंडितांची योजना 'राज्य व्यवहारकोश' निर्माण करण्यासाठी केली. त्यांना परकीय अरबी, फारसी शब्दांऐवजी जाणीवपूर्वक संस्कृत शब्दयोजना करण्यास प्रोत्साहन दिले. असेच प्रयत्न स्वातंत्र्यवीर विनायक दामोदर सावरकर यांनी 'भाषाशुद्धी' चळवळीद्वारे केले. त्यांनी दिनांक, महापौर, टंकलेखन, लघुलेखन, महानगर पालिका, क्रीडांगण असे अनेक समर्पक संस्कृत शब्द निर्माण केले जे मराठी भाषेने लगेच आत्मसात केले. असे शब्द मराठी भाषेत लोकप्रिय आणि परिणामी प्रचलित झाले.

मराठी भाषेत नियतकालिके, मासिके आणि खास करून दीपावली उत्सव साजरा करण्याच्या उर्मीने 'दिवाळी' अंक प्रकाशित केले जातात. निवडक आणि दर्जेदार साहित्य उपलब्ध करून देणारे सुमारे आठशे 'दिवाळी' अंक, सरकारी मदतीशिवाय दरवर्षी प्रकाशित होतात. अन्य कोणत्याही भाषेत एवढ्या संख्येत आणि एवढ्या चांगल्या दर्जाच्या साहित्याचे प्रकाशन होत नसावे. मराठी भाषेतील मासिके आणि 'दिवाळी' अंक यांची परंपरा शंभर-सव्वाशे वर्षे जुनी आहे. काशिनाथ रघुनाथ मित्र यांनी 'मासिक मनोरंजन' नावाच्या सचित्र, स्वस्त, मनोरंजक मासिकाचा पहिला अंक १८९७ मध्ये प्रसिद्ध केला. संपादक काशिनाथ रघुनाथ यांचे आडनाव खरेतर 'आजगावकर' होते. पण बंगाली भाषेच्या प्रेमाखातर त्यांनी 'मित्र' नाव घेतले. का. र. मित्र यांनीच पहिला मराठी दिवाळी अंक १९०९ मध्ये काढला. या घटनेला आता ११४ वर्षे झाली. अन्य भारतीयांचा दिवाळीचा सण चार-पाच दिवसांचा - फटाके आणि फराळ या पुरता मर्यादित असतो. पण दिवाळी अंकांमुळे सुसंस्कृत मराठी कुटुंबांचा वाचनसोहळा दिवाळी सणाच्या चार दिवसांपुरताच न राहता विस्तार पावून चार महिन्यांचा होतो. आपण स्वतः वाचणे, कुटुंबांतील सदस्यांना वाचायला देणे आणि मग मित्र, नातेवाईकाना देणे. नंतर कोणत्या दिवाळी अंकातील काय आवडले वा आवडले नाही वर चर्चा करणे यात कळत नकळत ज्ञान, मनोरंजन, स्नेहवर्धन होते. 'दिवाळी' अंक ही मराठी भाषेची विशेष सांस्कृतिक, वाङ्मयीन लेणी आहेत.

मराठी भाषिकांचाच खास म्हणावा असा सार्वजनिक गणेशोत्सव मराठी भाषा विकासासाठी एक पर्वणी असतो. १८९२ साली लोकमान्य टिळक यांनी सार्वजनिक स्वरूपात गणेशोत्सवाची सुरुवात पुण्यात केसरीवाड्यात केली. पारतंत्र्याचा काळ असला तरी धार्मिक सणासमारंभानिमित्त लोकांनी एकत्र यावे, सुस्त समाजात जागृती निर्माण व्हावी हा प्राचीन कालापासून कुटुंब पातळीवर होणाऱ्या गणेशपूजेला सार्वजनिक गणेशोत्सव स्वरूप देण्यातला लोकमान्यांचा त्यामागचा हेतू होता. व्याख्याने, कीर्तने, सामाजिक नाटके, एकांकिका, मुलांच्या स्पर्धा, खेळ, गाणी आयोजित करून हिंदू समाजाचे मनोरंजन व प्रबोधन व्हावे हे त्यातून साध्य होत असे. त्यात सध्या आलेल्या विकृती आपण निर्धाराने पैशांचा मोह सोडून काढून टाकल्या पाहिजेत.

आजघडीला विज्ञान, तंत्रज्ञान, कायदा, वैद्यक, स्थापत्य, अवकाशशास्त्र, अर्थशास्त्र, गणित, संख्याशास्त्र अशा नाना ज्ञानशाखांतील अत्याधुनिक विचार ज्ञानविनिमय इंग्रजीतून सहज सुलभ होतो. म्हणून इंग्रजी शिका, वाचा असे कोणाला सांगावे लागत नाही. पण मराठी आणि अन्य भारतीय भाषांमध्ये असे ज्ञान पूर्वी होते आणि आताही

आणता येईल हे लक्षात घेऊन सध्याच्या सरकारतर्फे जोरदार प्रयत्न होत आहेत. प्रस्थापित मराठी वृत्तपत्रांची संख्या सध्या ३२ मानता येईल. १९१९-१९२० या वर्षात 'बालभारती' ने पहिली ते बारावी इयत्तांच्या १०.२ कोटी पुस्तक प्रती छापल्या. एकीकडे सीबीएसई, आयबी अभ्यासक्रमांना पालक पसंती देत आहेत हे ऐकू येत असतानाही दहा कोटी पुस्तक प्रतींची मागणी असणे लक्षणीय आहे. यात मराठी खेरीज अन्य सर्व माध्यमे विचारात घेतली तरी पुस्तक प्रतींची निदान अर्धी संख्या तरी मराठी माध्यमातील म्हणजे मुख्यतः मराठी भाषेतून शिकण्याच्या विषयांची असली पाहिजे. ही अभिमान वाटण्यासारखी गोष्ट आहे.

हा लेख लिहिण्यामागे तुम्हाला मानवी भाषांचे महत्त्व कळावे. तुम्ही पूर्वीपासून येणाऱ्या भाषांवर अधिक प्रभुत्व मिळवावे तसेच नव्या एक दोन भाषा शिकाव्या इतराना मराठी शिकण्यास प्रवृत्त करावे ही सदिच्छा! भाषा हा माणसे जोडण्यासाठी एक सेतू आहे हे जेवढे छान लक्षात येईल तेवढी आपली सर्वांच्या जीवनाची पातळी उंचावेल.

मराठी राजभाषा दिनाच्या हार्दिक शुभेच्छा

शरद गांवकर

शिवसेना विभाग प्रमुख वसई (पूर्व), सदस्य- ग्रामपंचायत,
सातिवली - भारतीय श्रमिक कामगार युनियन
अध्यक्ष युनिट टेम्पो चालक मालक, सातिवली,
शिक्षण कमिटी सदस्य उपाध्यक्ष - वंदे मातरम् समिती सातिवली (रजि.)

पत्ता : ग्रामपंचायत मार्केट समोर, सातिवली, ता. वसई, जि. ठाणे.

भ्रमण ध्वनी : 9326465270 फोन : 2480180 निवास : 2481444

माय मराठी

(अक्षरछंद - अष्टाक्षरी)

साऱ्या विश्वात गाजते
माय मराठीची गाथा,
किती वर्णू काय सांगू
माझ्या भाषेची मी कथा
स्वर व्यंजनांची लिपी
चिन्हे विरामांची जोडी,
अलंकार सोबतीला
लागे मराठीची गोडी
झाली किती आक्रमणे
देशी विदेशी भाषांची,
परी भक्कम राहिली
तटबंदी मराठीची
स्वर शब्दांची संपत्ती
लेणे वैभव मराठी,
जात धर्म पंथ एक
भाषा जाणते मराठी
जागोजागी उजळती
मराठीच्या बोलीभाषा,
कीर्ती गंध दरवळ
अभिमान दूरदेशा
साहित्याच्या अंगणात
माझ्या मराठीची शान
साता समुद्रा पल्याड
गर्जे मराठीचा मान
सारस्वत आम्ही जपू
मराठीच्या खाणाखुणा,
करू प्रचार प्रसार
जपू मराठीचा बाणा
आम्ही बोलतो मराठी
आम्ही जगतो मराठी,
नसा रक्तात आमुच्या
भाषा दौडते मराठी

- विजो (विजय जोशी)

“ हिचे पुत्र आम्ही हिचे पांग फेडू।
वसे आमचा मात्र हृदय मंदिरी।
जगन्मान्यता हीस अर्पू प्रतापे ।
हिला बैसवू वैभवाच्या शिरी ॥ ”

-राजीव जतकर

६

२ वर्षी जशी जशी २७ फेब्रुवारी ही तारीख म्हणजेच 'मराठी राजभाषा दिवस' जवळ येऊ लागतो तसे मी भूतकाळात जातो. माझ्या एकुलत्या एक मुलाच्या हर्षवर्धनच्या शाळेच्या प्रवेशाचा काळ आठवतो. त्यावेळी आम्ही नवराबायको गोंधळात पडलो होतो की 'आपल्या मुलाला इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेत घालायचे की मराठी शाळेत?' मी इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेत घालायचे अशा मताचा होतो, तर बायको मराठी शाळेत प्रवेश घ्यायचा अशा ठाम मताची होती. आमचे मतैक्य होईना. मग आम्ही घराजवळच्या एका बालवाडीच्या मुख्याध्यापक बाईकडे सल्लामसलत करायला गेलो. त्यांनी आमचे समुपदेशन केले आणि मुलाला मराठी माध्यमातूनच शिक्षण घ्यावे असा सल्ला दिला. एकीकडे मित्रमैत्रिणी, नातेवाईक यांची मुले इंग्रजी माध्यमातून शिकत असताना आम्ही आमच्या मुलाला काहीश्या साशंक मनःस्थितीतच

मराठी माध्यमातील शाळेत प्रवेश घेतला. 'आपण आपल्या मुलाच्या प्रगतीच्या आड तर येत नाही ना?' अशा विचाराने आम्ही अस्वस्थ होत होतो. हळू हळू वर्षे उलटत होती. मराठी माध्यमातून शिकल्यामुळे माझ्या मुलाला मराठी साहित्य, कविता वाचायची आवड लागली. पुण्यातील अनन्वय फाउंडेशन या मराठी कवी आणि त्यांच्या उत्तमोत्तम कवितांचा प्रसार करणाऱ्या संस्थेबरोबर माझा मुलगा कविता वाचनाचे कार्यक्रम देखील करत असे. मराठी भाषेबरोबर तो इंग्रजी भाषा देखील आत्मसात करत होता. १२ वी ला तो बोर्डात आला. पुढे मुंबईच्या जे.जे. स्कुल ऑफ आर्किटेक्चर मधून त्याने सुवर्ण पदकासह आर्किटेक्चरची पदवी मिळवली. पुढे जर्मनी मधील 'डारमस्टाट युनिव्हर्सिटी' मधून त्याने पदव्युत्तर शिक्षण पूर्ण केले. त्याचे हे शैक्षणिक यश बघून लंडन मधील 'युनिव्हर्सिटी कॉलेज लंडन' (UCL) या नामांकित युनिव्हर्सिटीने त्याला पी. एच. डी. करण्यासाठी ३ वर्षांची शिष्यवृत्ती देऊ केली. आता माझा मराठी मुलगा डॉ. हर्षवर्धन म्हणून ओळखला जातो. सध्या तो लंडन मधेच संशोधनात्मक

कामात कार्यरत आहे. हर्षवर्धनचे मराठी बरोबरच इंग्रजी आणि स्पॅनिश भाषेवरही तेव्हादेच प्रभुत्व आहे. माझ्या मराठीत शिकलेल्या मुलाची यशोगाथा वाचकांना सांगण्याचे कारण म्हणजे मराठी माध्यमात शिकून देखील त्याला त्याच्या मराठी माध्यमातून झालेल्या शिक्षणाचा काहीही तोटा झाला नाही:

सध्या भारतीय समाजामध्ये मुलांना इंग्रजी माध्यमातून शिक्षण देण्याचं एक प्रकारचं फॅडच आलंय. फक्त श्रीमंत वर्गातच हे फॅड आहे असं नाही, मध्यम वर्गीय, गरीब समाजात देखील हे लोण पसरलंय. आई वडिलांना पप्पा, मम्मी म्हणत वावरणारी सध्याची मराठी मुलं लाल रंगाला 'रेड' आणि पिवळ्याला 'येल्लो' म्हणू लागली की मन विषण्ण होतं. त्यांच्या आई वडिलांची मला कीव यायला लागते. ही आंग्रजाळलेली मुलं बिचारी धड नीट मराठी बोलू शकत नाहीत, ना धड इंग्रजी. बरं.. त्यांचा तरी काय दोष? वातावरण इंग्रजीचेच. त्यातच पालक नोकरी व्यवसायात व्यस्त असल्याने ह्या मुलांच्या संस्कारांचे काय करायचे? हा गंभीर प्रश्न उभा राहतो. या इंग्रजी माध्यमातील मुलांना आपल्या मातृभाषेची म्हणजे मराठीची श्रीमंती कशी कळणार? हा खरा प्रश्न आहे. पु.ल. देशपांड्यांच्या खुसखुशीत विनोदातील गंमत पुढच्या पिढ्यांना कशी कळणार? कुसुमाग्रज, मंगेश पाडगांवकर, शांता शेळके, ग.दि. माडगूळकर यांसारखे असंख्य मराठी साहित्यिक, कवी समजायला आपल्या मराठी मुलांनी मातृभाषेतच शिक्षण घ्यायला हवे. मातृभाषेतून घेतलेले शालेय शिक्षण आणि अर्थातच घरातून मिळालेल्या मराठी संस्कारातूनच मातृभाषेतील बारकावे समजू शकतात. याचा अर्थ असा नव्हे की इंग्रजी शिकूच नये. इंग्रजी ही जागतिक भाषा असल्याने व्यावसायिक व्यवहारात म्हणा किंवा उच्चशिक्षणासाठी म्हणा इंग्रजीचा कुशल वापर यायलाच हवा. पण मग लोप पावत चाललेल्या आपल्या मराठीचं काय? आपल्या मराठीकडे देखील दुर्लक्ष व्हायला नको. इंग्रजी भाषा मराठी मुलांनी जरूर शिकावी, पण त्यासाठी मराठी भाषेचा बळी देता कामा नये. त्यासाठी सारे शिक्षण इंग्रजी माध्यमातून शिकण्याची अजिबात आवश्यकता नाही. जपान, रशिया यांसारख्या प्रगत देशामध्ये मुलांचे सर्व शिक्षण त्यांच्या त्यांच्या मातृभाषेतच होते. या लोकांचा जगात सर्वत्र वावर असतो. त्यांचे जगात कधीच, कुठेच आडत नाही. त्यांना त्यांच्या मातृभाषेचा प्रचंड अभिमान असतो. अशा पार्श्वभूमीवर मराठीच्या भवितव्याची काळजी वाटू लागते. अशा विचारांनी मन अस्वस्थ होते.

मराठी भाषा ही सर्वांगसुंदर भाषा आहेच, शिवाय महाराष्ट्र आणि गोवा या दोन राज्यांची अधिकृत राजभाषा देखील आहे. मराठी ही भारतातील अधिकृत असलेल्या २२ भाषांपैकी

एक भाषा आहे. मराठीतील साहित्य संपदा विपुल आहे. भारतात सर्वात जास्त बोलल्या जाणाऱ्या भाषेत मराठी भाषा तिसऱ्या क्रमांकाची भाषा आहे. मराठी भाषा अनेकोत्तम साहित्यिकांच्या प्रतिभासंपन्न लिखाणांनी समृद्ध झालेली भाषा आहे. अनेक संतांच्या कीर्तनांनी, भजनांनी, पारंपरिक ओव्या, भारुडांनी ती सजलेली आहे. थोर संत ज्ञानेश्वर माउली मराठीची थोरवी गाताना म्हणतात...

माझ्या मराठीची बोलू कौतुके

परी अमृतातेही पैजा जिंके...

मराठी भाषा मुख्यत्वेकरून महाराष्ट्रात बोलली जाते खरेच, पण आता जगभरात पसरलेल्या मराठी भाषकांमुळे अमेरिका, दक्षिण आफ्रिका, युरोपीय देश, तसेच दक्षिण-पूर्वे कडील देशांमध्येही ती बोलली जाते. इतरही अनेक देशांमध्ये देखील मराठी भाषा बोलणाऱ्यांचे प्रमाण वाढत आहे. महाराष्ट्रातील सर्व विद्यापीठात मराठी भाषेच्या उच्चशिक्षणाची सोय आहे. महाराष्ट्राबाहेर गोवा विद्यापीठ, गुजराथमधील बडोदा येथील सयाजीराव विद्यापीठ, तेलंगणा मधील उस्मानिया विद्यापीठ, नवी दिल्ली येथील नेहरू विश्वविद्यालय अशा अनेक नामांकित विद्यापीठात देखील मराठी भाषेचे उच्चशिक्षण विभाग आहेत. महाराष्ट्राबाहेर एकूण १५ विद्यापीठांमध्ये मराठी भाषा शिकवली जाते.

मराठी माणसे भारतभर पसरल्यामुळे या मराठी लोकांच्या मूळ मराठी बोलीवर त्या त्या राज्यांच्या स्थानिक भाषांचा ठसा उमटलेला दिसतो. उदाहरणार्थ भारतातील दक्षिणेकडील तामिळनाडू राज्यात 'तंजावरी' मराठी बोलली जाते. छत्रपती शिवाजी महाराजांचे बंधू व्यंकोजी राजे यांनी राज्य विस्तारासाठी केलेल्या स्वारीत जे मराठी मावळे, सरदार तंजावरला गेले ते तिकडेच तंजावरला स्थायिक झाले. आणि ते तंजावरी संस्कार झालेली मराठी बोलू लागले. काळाच्या ओघात पडलेला स्थानिक 'तामिळ' भाषेचा प्रभाव त्यांच्या तंजावरी मराठीवर झालेला दिसतो. दूरची ठिकाणेच कशाला अगदी महाराष्ट्रातल्या महाराष्ट्रातसुद्धा दर १२ कोसावर मराठी बोली भाषेचा लहेजा, तिचा हेल, बोलण्याची पद्धत बदलते. मराठी भाषेचे व्याकरण जरी एक असले तरी भौगोलिक स्थानानुसार मराठी भाषेचे कोकणी, मराठवाडी, कोल्हापुरी, वऱ्हाडी, अहिराणी, नागपुरी, मालवणी, आगरी, बेळगावी, असे अनेक मराठीचे प्रकार महाराष्ट्रभर दिसतात. अशी ही आपली समृद्ध मराठी भाषा आता नष्ट होते की काय? अशी काळजी वाटण्याजोगी परिस्थिती येऊ घातलेली आहे. इंग्रजी भाषेच्या रेठ्यामुळे आपल्या माय मराठीची पीछेहाट होताना दिसते आहे.

खरं तर १ मे १९६० या दिवशी महाराष्ट्रात अधिकृतपणे मराठी ही राजभाषा झाली. पण ती आजही महाराष्ट्रात परकी झालेली आहे. मराठी भाषेचे संवर्धन करण्यासाठी विशेष प्रयत्न केले जातात. अशाच प्रयत्नांचा भाग म्हणून दर वर्षी २७ फेब्रुवारी या दिवशी 'मराठी राजभाषा दिन' साजरा केला जातो. मराठी भाषेचे महत्व शब्दात वर्णन करणे खूप अवघड आहे. मराठीतील श्रेष्ठ कवी वि.वा. शिरवाडकर उर्फ कुसुमाग्रज यांनी मराठी भाषेला ज्ञानभाषा बनवण्यासाठी व मराठी भाषेला महत्व प्राप्त करून देण्यासाठी अथक प्रयत्न केले. त्यांच्या स्मृतीला अभिवादन म्हणून दरवर्षी त्यांच्या वाढदिवशी २७ फेब्रुवारीला 'मराठी राजभाषा दिन' साजरा केला जातो. पण मराठीला नुसते राजभाषा म्हणून जाहीर करून प्रश्न सुटणार नाही, तर मराठी माणसाने मराठी आवर्जून बोलली पाहिजे. आपण मराठी बांधवांनी असा ठाम निश्चय केला पाहिजे की जगाच्या पाठीवर मी कुठेही गेलो तरी माझ्या माणसांशी बोलताना मी मातृभाषेतच बोलें ! परदेशातील नागरिक त्यांच्या त्यांच्या मातृभाषेतच बोलतात. त्यांना त्यांच्या मातृभाषेचा अभिमान असतो. मग आपली मराठी भाषा दुय्यम का समजायची? दुर्दैवाने 'इंग्रजी भाषा श्रेष्ठ आणि मराठी भाषा खालच्या दर्जाची' अशी मानसिकता आपल्या समाजात वाढीस लागलेली दिसते. आपण आपले स्वत्व जपायला हवे. मराठी भाषा टिकली तरच

महाराष्ट्रातल्या समाजाचे वैशिष्ट्य टिकेल. महाराष्ट्रीयन समाज टिकेल. आपण आपली मराठी भाषा आपणच टिकवली पाहिजे, ती आपली सर्वांचीच जबाबदारी आहे. विविध मराठी साहित्याचे वाचन आपण करायला हवे. एकमेकांशी मराठीतून बोलले पाहिजे. मराठी भाषेच्या संवर्धनासाठी झटणाऱ्या अनेक मराठी साहित्यिकांचे स्मरण आपल्याला व्हावे हेच ह्या मराठी राजभाषा दिनाचे प्रयोजन...

With Best Compliments From

SCAN ELECTRONIC SYSTEMS

Head Office :
1360, Shukrawar Peth, 304, A Wing, Bharat Bhavan, Pune - 411 002.
Tel. : 91-020-24479210 * Fax : 91-020-24488398
E-mail : scanelectronicssystemsgmail.com | www.scanelectronicssystemsgmail.com

Udayan Phadke
Partner • Mobile : 09372273303 • Office : 9822307797

AVAILABLE HARDWARE PRODUCTS	AVAILABLE SOFTWARE PRODUCTS
Universal Input Data Logger - Uniscan - 3200 Defined Input Scanners / Data Loggers RS232-RS485-Ethernet Converters / Repeaters Protocol Converters / Gateways for SCADA Dedicated PLC's / Digital Input / Output Modules Mass Flow Meter / BTU Meters with MODBUS Flow Indicators & Totalisers with MODBUS	TabLogger - Steriliser Validation System- 21CFR Part11 compliant & TabLogger Process monitoring and recording software 21 CFR Part11 compliant.

E-mail: phadke@scanelectronicssystemsgmail.com

आपली मातृभाषा कोणती?

आपली मातृभाषा कोणती? या प्रश्नाचे उत्तर, जेव्हा आपल्यावर एखादे अस्मानी सुलतानी संकट कोसळते, त्यावेळी आपल्या मनात येणारा पहिला विचार ज्या भाषेत येतो ती आपली मातृभाषा असे द्यावे लागते.

उदाहरणार्थ, जर एखादे जीवघेणे संकट आपल्यासमोर उभे ठाकले तर आपल्या मनात पहिला शब्द येतो तो मराठीत... "मेलो". मातृभाषेच्या व्याख्येसाठी हे उदाहरण पुरेसे आहे.

- पराग नेरूरकर

मा

तृभाषा ही प्रत्येकाला प्रिय असते. मानवी स्वभावाप्रमाणे प्रत्येकाला आपली मातृभाषा अद्वितीय वाटत असते. उर्दू ही मातृभाषा, इस्लामिक रिपब्लिक ऑफ पाकिस्तानच्या निर्मितीतील एक महत्त्वाची प्रेरणा होती. त्यानंतर अवघ्या २५ वर्षात

पूर्व पाकिस्तानी जनतेच्या बंगाली मातृभाषेने, पाकिस्तान निर्मितीच्या सगळ्या अस्मितांवर मात करून एका स्वतंत्र देशाची अर्थात बांगलादेशची निर्मिती केली.

आपल्या मातृभाषेतील काही शब्दांचे पर्यायवाची शब्द जेव्हा अन्य भाषेत सापडत नाहीत तेव्हा तर खात्रीच पटते. मात्र असा ठाम निष्कर्ष काढण्यासाठी एखाद्या दोन्ही भाषांच्या तज्ञाची गरज असते.

काही वेळा अन्य भाषेत आपल्या मातृभाषेपेक्षा अधिक चांगले समानार्थी शब्द असू शकतात. मातृभाषेबद्दल अभिमान बाळगून देखील, आपण ते मोकळ्या मनाने मान्य केले पाहिजे.

उदाहरणार्थ, मराठी भाषेत पत्नीला अर्धांगिनी म्हणतात. मात्र इंग्रजीत नुसते हाफ नाही तर बेटर हाफ म्हणतात. या शब्दापुरती का होईना, पण इंग्रजी बेटर (वरचढ) वाटते.

मराठीतील "झुंजुंजुं" या शब्दाचा अन्य भाषेत पर्यायवाची शब्द शोधणे आजपर्यंत मला शक्य झालेले नाही.

दिवसाची सुरुवात ही झुंजुंजुंजुंने होते. रात्र सुरून पहाट होण्याच्या मधला हा अल्हाददायक प्रहर आहे.

पहाट होणे म्हणजे कोंबडा आरवणे. झुंजुंजुं हा त्याच्याही आधीचा प्रहार आहे. पहाट हा झुंजुंजुं आणि सकाळच्या मधला प्रहर. पक्ष्यांच्या किलबिलाटाचा प्रहर. सूर्याचे कोवळे ऊन अंगावर घेण्याच्या सकाळच्या आधीचा प्रहर.

घराच्या झरोक्यातून सूर्यकिरणांचे कवडसे घरात येण्याचा प्रहर म्हणजे पहाट. रेडिओवरच्या एखाद्या सुंदर भूपाळीने अधिकच अल्हाददायक होणारा प्रहर म्हणजे पहाट.

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे प्रतीच्या आधारे केलेले
भावार्थदीपिका तथा श्री ज्ञानेश्वरीचे विवेचन

ज्ञानेश्वरीची शिकवण

लेखक :

कै. बंडो नारायण वाडेकर

संपादक :

प्रा. काशिनाथ बंडो वाडेकर

प्रकाशक :

वंदे मातरम्
फाऊंडेशन
मुंबई

सूर्योदयाच्या अगोदरचा तांबडे फुटण्याचा प्रहर म्हणजे पहाट.

आणि मग याच पहाटेच्या प्रहरात होतो तो सूर्योदय. काव्यामध्ये सूर्य हा नेहमी एखाद्या डोंगरामागून उगवतो. मुंबईमध्ये आपण तो नेहमी एखाद्या टॉवर मागून उगवताना बघतो. सौभाग्याने डोंगरामागून उगवणारा सूर्य जर कधी पहायला मिळाला तर खरोखरच ते दृश्य सुखकारक असते.

त्यानंतर सुरू होते सकाळ. दिवस सुरू झाल्याची हाळी देणारा प्रहर. सकाळच्या कोवळ्या उन्हाचा अवर्णनीय आनंद हा विशेषतः थंडीच्या दिवसात, गुलाबी थंडी पडलेली असताना सकाळचे कोवळे ऊन अंगावर घेताना अनुभवायला येतो. गरमागरम चहाचे घुटके घेताना अनुभवता येतो.

मग हळू हळू ऊन चढत जाते. आणि दिवस माथ्यावर येतो. सावली पायाखाली येते. पोटात ओरडणारे कावळे भुकेची जाणीव करून देतात तो प्रहर म्हणजे दुपार. आकंठ भोजनाने तृप्त झाल्यावर डोळ्यावर येणारी वामकुक्षीची झापड म्हणजे मध्यान्ह. उन्हाळ्याच्या दिवसात उन्हाकडे बघवत नव्हते, असे कोणी म्हणाले की ओळखावे; तो मध्यान्हाबद्दल बोलतो आहे.

वामकुक्षी झाली की उन्हे कलू लागतात. उन्हाची काहिली कमी होऊ लागते. सूर्य मावळतीकडे हळूहळू झुकू लागतो. सावल्या लांब पडू लागतात. ही पुढच्या प्रहराची, अर्थात ही संध्याकाळीची चाहूल असते.

दिवस आणि रात्र यामधला प्रहर म्हणजे संध्याकाळ. पक्ष्यांना घरट्याकडे परतण्याचा निसर्गाने दिलेला संदेश म्हणजे संध्याकाळ.

मुंबईकरांसाठी शेवपुरी, पाणीपुरी आणि वडापावच्या गाड्या लागायला सुरुवात होण्याचा प्रहर म्हणजे संध्याकाळ. सूर्योदयासारखीच विरुद्ध दिशेला आसमंतात लाली पसरण्याचा प्रहर म्हणजे... संध्याकाळ.

आणि मग 'कुठे बुडाला पलीकडे तो सोन्याचा गोळा' या भा.रा. तांब्यांच्या भारावून टाकणाऱ्या कवितेतल्या ओळीप्रमाणे मुंबईकरांचा तो सूर्य; सूर्योदयाच्या विरुद्ध दिशेच्या एखाद्या टॉवर मागे कुठेतरी अकाली बुडून जातो.

सूर्यास्तानंतरची संध्याकाळ ही रात्रीची चाहूल असते. हळूहळू संध्याकाळ सरत जाते आणि काळोख पडायला सुरुवात होते. घराघरातून रात्रीच्या जेवणाची तयारी सुरू होते. आपण दुपारच्या असो किंवा रात्रीच्या असो, भोजनाला जेवणच म्हणतो. मात्र इंग्रजीत दुपारच्या जेवणाला लंच आणि रात्रीच्या जेवणाला डिनर म्हणतात. इथेही या दोन शब्दांपुरती इंग्रजी आपल्याला सरस वाटते.

रात्रीचे जेवण झाल्यानंतर थोडी शतपावली घालून झोपेची तयारी सुरू होते. रात्री अंधरुणावर पडल्या पडल्या ज्याला गाढ निद्रा येते तो खरा राजा म्हणावा.

ही रात्र मग हळूहळू मध्यरात्रीकडे सरकत असते. अवघे जग हे त्यावेळी गाढ निद्रेत असते. काळाचे कालचक्र हे परत एकदा झुंजुंजुकडे वळत असते. मध्यरात्र आणि झुंजुंजु यांच्या मधला प्रहर असतो तो साखर झोपेचा. साखर झोपेचा प्रहर म्हणजे गोड गाढ निद्रेचा प्रहर.

तो साखर झोपेचा प्रहर सरतो आणि पुन्हा दुसऱ्या दिवशीचे झुंजुंजु सुरू होते.

"झुंजुंजु" या शब्दावरून सुरू झालेला हा लेख इतक्या विस्ताराने लिहिण्याचे कारण एवढेच की, कुतूहल म्हणून का होईना पण या लेखाचा आपल्याला येत असलेल्या एखाद्या हिंदी, इंग्रजी, गुजराती, बंगाली, कन्नड अशा अन्य भाषेत अनुवाद करून बघावा. या लेखातील काही शब्दांचे; जसे की झापड, काहीली, साखर झोप अशांचे समर्पक समानार्थी शब्द अन्य भाषेत कदाचित सापडणार नाहीत. त्यावेळी आपल्या मातृभाषेची गरिमा लक्षात येईल. तर काही शब्दांचे समानार्थी शब्द अधिक तोलामोलाचे असतील. त्याचे कौतुक करायला देखील विसरू नका.

मात्र त्या अनुवादाने आपल्या मातृभाषेचे मोल कळायला खूप मदत होईल एवढे मात्र निश्चित. आपले अनुभव कळवता आले तर या लेखाचे सार्थक झाले असे म्हणता येईल.

आगामी अंक

१४ वे वर्ष

डॉ. हेडगेवार विशेषांक

प्रकाशन

गुढीपाडवा

२२ मार्च २०२२

खूप खूप अभिनंदन!!

महाराष्ट्राचे सर्वश्रेष्ठ खासदार

संसदरत्न

मा श्री गोपाळ शेटी !!

आपल्या दीर्घ तपश्चर्येचा हा बहुमान आहे.

आम्हाला तुमचा सार्थ अभिमान आहे.

आपण दिलेल्या

शुभेच्छंसाठी

मी आपला

आभारी आहे

आपण दिलेल्या

प्रेम आणि

आशीर्वादामुळे

हे शक्य झाले आहे.

देशातील सर्वश्रेष्ठ खासदार
संसदरत्न पुरस्काराने
सन्मानित

आपका
गोपाल शेटी सांसद, उत्तर मुंबई

श्रेष्ठ क्रांतिकारक श्री वासुदेव बळवंत फडके स्मृतिदिन

क्रांतीवीर वासुदेव बळवंत फडके यांना शौर्यांजली अर्पण करताना पद्मश्री गजानन माने आणि इतर मान्यवर, नेतिवली, कल्याण पूर्व.

१७.२.२०२३ रोजी सायंकाळी भारतीय इतिहास संकलन समिती कल्याण जिल्हा आणि श्रीराम सेवा मंडळ कल्याण यांचे संयुक्त विद्यमाने श्रेष्ठ क्रांतिकारक

श्री वासुदेव बळवंत फडके व त्यांचे शस्त्रगुरू वस्ताद श्री लहुजी साळवे यांना शौर्यांजली अर्पण करण्याचा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. कल्याण येथील पत्रीपुलाजवळील नेतिवली टेकडीखाली हनुमाननगर येथील मोहन सृष्टीत हा कार्यक्रम संपन्न झाला. यावेळी मंचावर

२०२३ चे डॉंबिवलीतील पहिले पद्मश्री मा. श्री गजाननराव माने, (१९७१ च्या भारत-पाक युद्धात ऑपरेशन कराची मध्ये सहभाग असलेले, आणि नंतर ३३ वर्षे कुष्ठरुग्णसेवा करणारे) प्रमुख वक्ता.... इतिहासाचे अभ्यासक श्री. विलास विठ्ठल वाव्हळ सर, मा. मुख्याध्यापक विद्यामंदिर मांडा (टिटवाळा), इतिहास संकलन समिती कल्याण जिल्हा अध्यक्ष सौ. मेघनाताई कुलकर्णी, वासुदेव बळवंत फडके यांचे वंशज श्री. विजयराव कर्वे, श्रीराम सेवा मंडळाचे श्री राजन चौधरी व रा. स्व. संघ बाजीप्रभू नगराचे मा. संघचालक श्री. मुकुंदराव उपाध्ये, खेड-चिपळूण येथील ज्ञानसाधना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.श्री.विजय कुळकर्णी विशेष उपस्थित होते.

कार्यक्रम सुरु होण्यापूर्वी सर्व मान्यवरांनी नेतिवली टेकडीवरील गुहेत (जिथे वासुदेव बळवंत काहीकाळ सहकान्यांसह राहिले होते) जाऊन क्रांतिकारक वासुदेव बळवंत फडके, आणि लहुजी वस्ताद यांच्या प्रतीमांचे पूजन केले तिथे दीप लावला. कार्यक्रमाची सुरुवात मान्यवरांचे हस्ते दीप प्रज्वलन व भारतमाता पूजनाने तसेच वस्ताद लहुजी साळवे व वासुदेव बळवंत फडके यांच्या प्रतिमेस पुष्पहार अर्पण करून करण्यात आली. इतिहास संकलन समितीचे कोकण प्रांत सचिव श्री चंदुजी जोशी यांनी देशकालोच्चारण केले आणि उपस्थितांकडून संकल्प म्हणवून घेतला. मान्यवरांचा परिचय

करून दिल्यानंतर त्यांचा शाल, श्रीफळ पुष्पगुच्छ व पुस्तक भेट देवून सन्मान करण्यात आला. कल्याण जिल्हा कार्यवाह सौ. सुखदा रावदेव यांनी प्रास्ताविकातून समितीच्या गेल्या १६ वर्षांतील समितीच्या विशेष उपक्रमांची माहिती देवून समितीचे सदस्य होण्याचे आवाहन केले. श्रीराम सेवा मंडळाचे संस्थापक, स्थानिक जनप्रतिनिधी श्री. राजन चौधरी यांनी गेल्या दहा वर्षांत नेतिवली टेकडीवरील सदर गुहेचे संरक्षण, सौंदर्यीकरण याबाबत क.डॉ.म.न.पा. आणि राज्य शासनाशी केलेला पत्रव्यवहार आणि त्याला नव्या सरकारने दिलेला सकारात्मक प्रतिसाद यांची साद्यंत माहिती दिली. प्रमुख वक्ते श्री विलास वाव्हळ यांनी क्रांतिवीरांच्या भारतमातेला पारतंत्र्यातून मुक्त करण्याच्या ध्यासापायी सहन केलेल्या हालअपेष्टा व ब्रिटीश आक्रमकांनी कारागृहातील क्रांतीकारकांच्या केलेल्या भयानक छळाचे यथार्थ वर्णन केले. तीन कारणांनी वासुदेवरावांच्या मनात संताप असल्याचे सांगितले.

- १) १८५७चे स्वातंत्र्यसमर (उठाव) अनन्वित अत्याचार करून मोडून काढले.
- २) वासुदेवरावांना मातेच्या अंत्यदर्शनास सुटी न मिळाल्यामुळे भेट झाली नाही.
- ३) स्वातंत्र्य, स्वधर्म, स्वाभिमान यासाठी हत्यार हाती धरणाऱ्या रामोशी, भंडारी, कोळी समाजातील तरुणांचा ब्रिटिशांकडून होणारा अनन्वित छळ.
- ४) दुष्काळात प्रजेची निर्दयपणे अवहेलना करणाऱ्या सरकार विरोधात प्रतिशोध घेण्याचा संकल्प करून सशस्त्र क्रांतीसाठी देशभक्त तरुणांची फौज उभी केली व ब्रिटिशांना हरवले, पण दुर्दैवाने फंदफितुरीमुळे ते पकडले गेले. येमेन देशातील एडनच्या तुरूंगात अनंत हालअपेष्टा सहन करून या, क्रांतिवीराची जीवन समिधा भारतमातेच्या स्वातंत्र्य यज्ञात समर्पित झाली असे सांगून त्यांनी भाषणास विराम दिला. डॉ. प्रकाश करमरकर यांनी मंचावर उपस्थित मान्यवर, श्रीराम सेवा मंडळाचे कार्यकर्ते, सहयोगी संस्थांचे प्रतिनिधी व उपस्थितांचे आभार मानले. श्री विनोद बेंद्रे यांनी गायलेल्या संपूर्ण वंदेमातरमने कार्यक्रमाची सांगता झाली. कार्यक्रमास कल्याण, डॉंबिवली, व हनुमाननगरातील बंधू भगिनी चांगल्या संख्येने उपस्थित होते. कार्यक्रमाच्या यशस्वितेसाठी सर्वश्री प्रशांत रावदेव, विनोद बेंद्रे, राजन चौधरी, महिला गटाच्या प्रमुख सौ. रेखा चौधरी, श्रीराम सेवा मंडळाचे तरुण कार्यकर्ते यांनी विशेष कष्ट घेतले.

वृत्त संकलन - सुरेश खेडकर

नरेंद्र मोदी
प्रधानमंत्री

एकनाथ शिंदे
मुख्यमंत्री

मराठी भाषा गौरव दिन

२७ फेब्रुवारी

ज्ञानपीठ पुरस्कार प्राप्त कविवर्य कुसुमाग्रज यांचा जन्मदिन

मराठी भाषा गौरव दिन

पुरस्कार वितरण सोहळा

- विंदा करंदीकर
जीवनगौरव पुरस्कार २०२२
प्रा. चंद्रकुमार नलगे
- श्री. पु. भागवत स्मृती
उत्कृष्ट प्रकाशन पुरस्कार २०२२
ग्रंथाली, मुंबई
- अशोक केळकर
मराठी भाषा अभ्यासक पुरस्कार २०२२
डॉ. विठ्ठल वाघ (व्यक्ती)
महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे (संस्था)
- मंगेश पाडगांवकर
मराठी भाषा संवर्धक पुरस्कार २०२२
डॉ. द.ता. भोसले (व्यक्ती)
कोकण मराठी साहित्य परिषद, रत्नागिरी (संस्था)
- स्थळ व वेळ :
सोमवार, दि. २७ फेब्रुवारी, २०२३,
सायंकाळी ५ वाजता,
यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठान सभागृह,
जन. जगन्नाथराव भोसले मार्ग,
नरिमन पॉइंट, मुंबई - ४०००२९.

मराठी भाषा गौरव दिनाच्या हार्दिक शुभेच्छा!

मराठी भाषा टिकेल का?

“

आत्ताच्या घडीला शीर्षकातील प्रश्नाचे ठाम उत्तर 'हो' आहे. या उत्तराला आधार आहे उपलब्ध आकडेवारीचा.

जगातील स्थानिक पातळीवर सर्वाधिक भाषिक असणाऱ्या भाषांच्या यादीत मराठी भाषेचा क्रम अकरावा आहे. ज्यांची पहिली भाषा मराठी आहे, असे अंदाजे 'आठ कोटी तीस लाख' लोक असून, ज्यांची दुसरी भाषा मराठी आहे असे लोक 'एक कोटी वीस लाख' आहेत.

आता जर जास्तीत जास्त संख्येत मराठी भाषिक असणारे भारताबाहेरील तीन प्रमुख देश विचारांत घेतले तर त्यांत अमेरिका प्रथम, इझ्रायल द्वितीय आणि त्यानंतर ऑस्ट्रेलियाचा क्रमांक येतो. अमेरिकेत जवळपास 'एक लाख अठ्ठावीस हजार', तर इझ्रायलमध्ये जवळपास 'साठ हजार' आणि ऑस्ट्रेलियात जवळपास 'तेरा हजार' मराठी भाषिक आहेत. असा एक अंदाज आहे की, एखादी जिवंत भाषा जर टिकून रहायला हवी असेल तर साधारणपणे त्या भाषिक समूहाची सदस्य संख्या 'एक लाख' तरी हवी. त्यामुळे आता दिलेल्या आकडेवारीनुसार मराठी भाषा अजून बराच काळ टिकून राहिल हे निश्चित.

”

-विद्या नारायण वाडदेकर

३१

जकाल पूर्वीपेक्षा अधिक वेगाने माणसांचे स्थलांतरण होत आहे. हे स्थलांतरण केवळ देशांतर्गतच नसून आंतरराष्ट्रीय पातळीवरही होते आहे. त्यामुळे, मराठी भाषिक केवळ महाराष्ट्र आणि गोव्यातच नसून, ते भारतातील इतर राज्यांत किंवा परदेशांतही आहेत. अशावेळी, मराठीतून संवाद साधण्यासाठी वेगळ्या राज्यांत, परदेशांत मराठी भाषिक माणसे मिळतात. माणसे एकमेकांपासून दूर अंतरावर किंवा इतर राज्यांत विखुरलेली असली तरीही चलभाषा किंवा आंतरजालावरील गप्पागटांतून स्वस्तांत, हवे तेव्हां, मराठी भाषेत संवाद साधता येतो. अशा सोयींमुळे, मराठी भाषिक समूहातील माणसे परस्परांपासून कितीही अंतरावर असली तरी त्यांच्याकडून मराठी टिकवली जाईल. पण हे झाले मराठी जाणणाऱ्या प्रौढ भाषिकांबद्दल.

सद्यस्थितीत परस्पर संवाद मराठीत साधू शकणाऱ्या लोकांची संख्या भाषेचे जतन होण्याच्या दृष्टीने पुरेशी दिसते. पण भाषेचा प्रवाह निरंतर दमदार ठेवायचा असेल, तर नव्या पिढीला मराठी भाषेचा वारसा दिला गेला पाहिजे. हे काम जरा अधिक कष्टाचे आहे. ते अशासाठी की व्यवहार्य म्हणून इंग्रजी किंवा इतर परदेशी भाषांप्रतीचे वाढते आकर्षण! आज परदेशांत कामाच्या निमित्ताने वास्तव्य करणाऱ्यांच्या मुलाखती प्रसारित केल्या जातात. शिकण्याच्या किंवा कामाच्या निमित्ताने परदेशांत येऊ इच्छिणाऱ्यांना त्यांचा सल्ला असतो की, तुम्ही जिथे जाणार तेथील स्थानिक भाषा शिकून घ्या. त्यामुळे, मुले लहान असतानापासूनच पालक त्यांना ज्ञानभाषा आणि व्यवहार भाषा उत्तम यावी म्हणून इंग्रजी माध्यमाच्या शाळांत घालतात. वरच्या इयत्तांत जेव्हा दोन किंवा अधिक भाषा शिकण्याचे पर्याय उपलब्ध मुलांना उपलब्ध होतात तेव्हा फ्रेंच, रशियन, जपानी, स्पॅनिश यांसारख्या भाषांचे अग्रक्रमाने निवडल्या जातात. या सान्या निर्णय प्रक्रियेत मराठी भाषा सहजच डावलली जाते. त्यामुळे नव्याने शिक्षण घेणाऱ्यांचे मराठी शिकणे, केवळ घरांतून चालणाऱ्या थोडक्याच संवादांतून होते. आणि ते तसे खूप मर्यादित रहाते. शाळेत काय किंवा राहत्या परिसरातील काय, मुलांचे सवंगडीही बहुधा अमराठी असल्यामुळे मराठीचा वापर अधिकच संकोचतो.

एशी-नव्वदीच्या दशकांत महाराष्ट्रांतून परदेशी जाणारे मराठी भाषिकांच्या बाबतीत खूप एकाकी असत. कारण, मराठीच्या संपर्कात राहण्यासाठी लागणारी दूरभाष-सेवा

आजच्या इतकी सहज आणि स्वस्त नव्हती. मराठीचा त्यांना कडकडीत उपवास घडे. ना मराठी कानावर पडे, ना कुणाशी मराठीत बोलता येई. त्यामुळे, ते परदेशांतून आल्यावर त्यांच्या मराठी भाषेवरील परकीय भाषेचा दुष्परिणाम ऐकणाऱ्याला चटकन जाणवे. कारण, भाषेच्या संपर्कात राहून शकल्याने या व्यक्ती कालांतराने मराठी भाषेचा वापर विसरून जात. याचे एक उदाहरण असे. अमेरिकेतून आलेल्या एका व्यक्तीला 'हॅलोविन सणाच्या सजावटीसाठी अमेरिकन भोपळ्याला 'भोक' पाडतात' असे म्हणावे, की '.....भोपळ्याला 'भोग' पाडतात', असे म्हणावे, असा प्रश्न संवादादरम्यान पडला होता. भाषेची मोडतोड होऊ लागली तेव्हा संकोचून त्या व्यक्तीने, नकोच ते मराठीतून बोलणे! असा पवित्रा घेतला. 'तुला इंग्रजी किंवा हिंदी भाषा समजते ना, मग आपण यापैकीच्या एका भाषेत बोलू की', इतकी तडजोड आम्ही नंतरच्या संवादासाठी स्वीकारली. अमेरिकेत राहून या मराठी भाषिकांची हिंदी मात्र विस्मरणात गेलेली नसे. अर्थात, यात आश्चर्य वाटण्यासारखे काही नाही. हा हिंदी सिनेमांचा जनमानसावरील गहिरा प्रभाव! परदेशस्थांच्या विविध परिवारांत हिंदी सिनेमे एकत्रितपणे, आवर्जून पाहिले आणि चर्चिते जात. त्यामुळे हिंदीशी नाळ जुळलेली राही.

जी भाषा कानांवर जास्त प्रमाणात पडते आणि वापरली जाते, ती मेंदू अधिक लवकर आत्मसात करतो, हे आपल्या अनुभवातील आहे. आपल्या मुलांच्या कानांवर कोणती भाषा वारंवार, विनासायास पडते? आता, अर्थातच हिंदी! आपल्याला दैनंदिन व्यवहारांतही हीच भाषा बोलणारे अधिक भेटतात. त्यामुळे, आपल्याला हिंदीचा वापर करणे भाग पडते. इतकेच काय, आपल्याकडून हिंदीतून बातम्या देणाऱ्या, हिंदी सिनेमा दाखविणाऱ्या, दूरदर्शन वाहिन्या अधिक वेळां, अधिक काळ पाहिल्या, ऐकल्या जातात. या सान्या व्यापांत आपल्यासह मुलेही आपसूकपणे, अधिकाधिक सफाईदार हिंदी बोलू लागतात. हिंदीमुळे आपल्याला मित्र/मैत्रिणी मिळविता येतात, हा मुलांचा अनुभव त्यांचा हिंदीकडील ओढा आणि सराव वाढवतो. सद्य स्थितीत हिंदी भाषिकांची वाढ केवळ महाराष्ट्र राज्यांत, किंवा सान्या भारतातच नाही, तर जगभर झाली आहे. परिणामी, जगभरातल्या ६० देशांनी हिंदी भाषेला तिथली अधिकृत भाषा म्हणून मान्यता दिली आहे.

आत्ताच्या घडीला महाराष्ट्रात भाषांची विविधता खूप वाढलेली आहे. शिक्षण आणि व्यवसाय या निमित्ताने इथे भिन्न भाषिक एकत्र येतात. याचा एक परिणाम म्हणजे भिन्न भाषिकांतील वाढते विवाह. समजा, मराठी आणि अमराठी भाषिक जोडीचा विवाह झाला. तर त्या जोडीची परस्पर

संवादाची भाषा मराठी असते का? बऱ्याच वेळेस याचे उत्तर 'नाही' असते. आता आईवडीलच जर परस्परांत संवाद साधण्यासाठी मराठी भाषा वापरत नसतील, तर त्यांच्या मुलांना मराठी भाषेचा वारसा कसा मिळेल? यासारख्या कारणामुळेही मराठीचा वापर करणाऱ्यांची संख्या आणि मराठी वारसा पुढे नेणाऱ्यांची संख्या रोडावत जाईल, हे उघड आहे. त्यामुळे आजच्या सारखीच मराठी बोलणाऱ्यांची संख्या साठ-सत्तर वर्षांनी असेल का, असा प्रश्न उद्भवतो.

गेल्या जनगणनेच्या आकडेवारीनुसार महाराष्ट्रातील ६९ टक्के लोक मराठी भाषा, तर १३ टक्के लोक हिंदी भाषा बोलतात जर महाराष्ट्रातील मराठीचे वर्चस्व येत्या काळांत टिकवायचे असेल तर हिंदी आणि मराठी भाषा म्हणून सारख्या कशा आहेत आणि वेगळ्या कोणत्या बाबतीत आहेत, हे समजून घेतले पाहिजे. ज्येष्ठ भाषातज्ज्ञ, पद्मश्री गणेश देवी यांच्या अभ्यासानुसार मराठीत आणि हिंदीमध्ये सत्तर टक्के शब्द समान आहेत. हेच समान असणारे सत्तर टक्के शब्द वापरून मराठीवरील हिंदीच्या रेड्यावर मात करता येण्याच्या शक्यतेवर काम झाले पाहिजे. म्हणजे, सिनेमांतील हिंदी संवाद, गाणी यांच्या जागी मराठी संवाद, गाणी डबिंग करून बेमालूमपणे ठेवणे शक्य होईल.

पूर्वी हिंदीचा वापर भारतभर होण्यासाठी काम करणाऱ्या सक्रीय संघटना होत्या. त्यांच्या कामांमुळे हिंदी भाषेचा प्रसार देशभर होण्यास हातभार लागला. मराठीच्या प्रसारासाठी अशा संघटना उभारता येतील का? खरे तर, जनतेच्या समोर स्वतःला मराठी माणसांचे हितैषी म्हणविणारे नेते मराठी भाषेच्या प्रसाराचे काम प्रभावीपणे करू शकतील. कारण, त्यांना जनतेत मिसळण्याची, त्यांच्यासमोर बोलण्याची संधी वारंवार मिळत असते. आणि वाहिन्यांच्या माध्यमातून नेत्यांचे बोलणे जनतेसमोर प्रक्षेपित होत असते. पण नेते इतक्या कर्कश, चुकीच्या मराठीत

बोलतात की त्यांच्याबद्दलच्या द्वेषाबरोबरच, मराठी भाषेविषयीचा द्वेषही वाढीस लागवा. त्यांच्या कृतीतूनही त्यांना भाषाविषयक प्रश्नांचे आकलन नसल्याचे स्पष्ट होते. मराठी नेतेही मतांचा व्यापार करण्यासाठी, मराठी सोडून महाराष्ट्रात हिंदी, गुजराथी भाषा आपलीशी करतात. इतकेच नव्हे, तर मराठी लोकांच्या मनावरही ते या भाषा थोपवतात. मराठी माणसाविषयीच नेत्यांना जिथे काडीचीही आत्मियता नाही, तिथे त्यांच्या भाषेशी आणि तीबरोबर

येणाऱ्या संस्कृतीच्या जगण्यामरण्याशी, त्यांना काय देणेघेणे? म्हणजे, मराठी भाषेसाठी नेत्यांकडून काही आदर्श वा भरघोस कृती होणार नाहीत, हे उघड आहे!

बॉलीवूड तर चित्रपट हिंदीत काढण्यासाठी कटीबद्धच असते. अशिक्षित माणसालाही हिंदी समजते. त्यामुळे हिंदीला सहजगत्या खूप प्रेक्षकवर्ग मिळतो. अर्थात प्रचंड नफ्यासह बॉलीवूडला गुंतवणुकीचा पैसा वसूल करता येतो. बॉलीवूडमुळे हिंदीचे महत्त्व जनमानसावर पुन्हापुन्हा अधोरेखित होत राहते. परिणामी तिच्या वापराला वाढते उत्तेजन मिळते.

म्हणजे, आपली मराठी भाषा जतन करणे, तिचे संवर्धन करणे, ही जबाबदारी सामान्य मराठी भाषिकांनीच उचलली पाहिजे. हे काम कसे करता येईल याबद्दल लोकांकडे अनेक कल्पना असतील. त्या एकत्र करून, त्यांतील परिणामकारक, परंतु व्यवहार्य कल्पना, जर महाराष्ट्र आणि गोव्यांत राबविता आल्या तर मराठी भाषा देशाच्या स्तरावरदेखील भरारी घेईल.

बाजारांत खरेदी करताना आपण मराठीत बोलणाऱ्या विक्रेत्यांना किंवा दुकानदारांना अग्रक्रम दिला पाहिजे. त्यांची जर मराठीत बोलायला शिकायची इच्छा असेल तर त्यांना शिकण्याचे मार्ग खुले ठेवले पाहिजेत. या संदर्भात महानगरपालिकेने मराठीच्या प्रसारासाठी सायं किंवा रात्र-वर्ग मोकळ्या जागेत चालू करून अमराठी लोकांना मराठी भाषा वापरण्यास अनुकूल केले पाहिजे. महानगरपालिकेच्या इमारतीतील खोल्या किंवा सभोवतालच्या कुंपणातील मोकळ्या जागा मराठीचे वर्ग भरविण्यासाठी वापरता येतील. दीर्घ काळ मराठी माणसांत वावरल्याने अनेक अमराठी लोकांना मराठीतून उत्तम संवाद साधता येतो. अशाना हुडकून, त्यांचा सत्कार करून, त्यांना त्यांच्या भाषिक समूहातील जवळपास रहाणाऱ्या

लोकांना मराठी शिकविण्यासाठी आमंत्रित केले पाहिजे.

आपल्याकडे सकाळी सकाळी कानावर काय पडते? तर भेसूर किंवा बेसूर आवाजातील अमराठी प्रार्थना! त्याऐवजी सकाळी उठल्यापासून थोडा वेळ तरी मुलांच्या कानांवर मराठी कविता, गाणी, गोष्टी, भाषणे. संवाद इत्यादी पडतील, अशी सोय घराघरांत व्हायला हवी. शाळा कुठल्याही माध्यमाची असो त्यांनी दर दिवसाच्या सत्राची सुरुवात, मध्यंतर आणि शेवट मराठीतील आशयाने करण्याचा रिवाज ठेवला पाहिजे. यासाठी आकाशवाणी मुंबईच्या अस्मिता वाहिनीवरून मराठीत प्रसारित होणारे कार्यक्रम आपण ऐकू/ऐकवू शकतो. आकाशवाणीची अस्मिता वाहिनी, प्रथम भाषा हिंदी असणाऱ्यांसाठी मराठी सहज आत्मसात होईल असे खास संवाद, गाणी तयार करवून घेऊन प्रसारित करू शकेल. ज्यांना मराठी शिकायचे आहे, त्यांच्यासाठी सुदैवाने संगणकावर आणि चलभाषावर उतरवून घेता येतील असे अनुप्रयोग सध्या (applications) उपलब्ध आहेत. त्यामुळे स्थान, वेळ यांचे बंधन न पाळता शिकणाऱ्याला आपल्या सोयीने मराठी शिकणे शक्य आहे. सध्या जे अनुप्रयोग उपलब्ध आहेत त्यापैकी uTalk, Learn

Marathi, Marathi 101, HelloTalk, Italki हे मराठी भाषा शिकण्यासाठी अधिक लोकप्रिय मानले जातात. आपल्याला मराठी बोलायला शिकायचेय की लिहायला, यानुसार आपण योग्य त्या अनुप्रयोगाची निवड करू शकतो. एकूण, कानांना आणि वाचला मराठी भाषेचा उपवास घडणार नाही, हे कटाक्षाने पाहिले पाहिजे.

आपल्याकडील मराठी वृत्तवाहिन्या ना वस्तुनिष्ठ बातम्यांसाठी आदर्श आहेत, ना मराठी भाषेसाठी! त्यामुळे, त्या मराठी भाषा नव्याने शिकणाऱ्यांनी न पहिलेल्याच बऱ्या.

सामूहिकरित्या सण समारंभ साजरे करताना त्यांत सादर केली जाणारी गाणी, हिंदीऐवजी मराठीतीलच लावली जावीत, असा निर्णय स्थानिक मंडळीनी घेतला, तर अमराठी लोकांचीही मराठी लोकप्रिय गाणी मुखोद्गत होतील. यामुळे, अमराठी लोकांची मराठी शब्दसंपत्ती वाढून त्यांचे मराठी बोलणे अधिक सफाईदार होईल.

मराठीला भारतात योग्य प्रतिष्ठा मिळवून देण्यासाठी तुम्ही काय करता किंवा करू शकाल किंवा सुचवाल? आम्हाला जरूर कळवा.

महानगरी वार्ताहर या अंकास
जागतिक मराठी भाषा गौरव दिनाच्या
हार्दिक शुभेच्छा

आपण सर्वजण जास्तीत जास्त
Income मिळवायच्या शोधात
असतो. परंतु **Service** करणाऱ्यांना
दरमहा जो **Income** असतो तो
Fixed असतो व व्यवसाय करणाऱ्यांचा
अनियमित असतो. आपल्याला आपला
Income वाढवण्यासाठी आपण
Contact करू शकता.

Suhas Zulkarni
Mobile No. : 9821038169

ONE WORLD
ONE QUALITY

Available in
100
Countries

NEELIKON
ColoursGlobal

Pharmaceutical Colours
Home Care Colours
Fluorescent Dyes
Personal Care Colours
Cosmetic Colours
Food Colours
Stationery & Ink Dyes

Factory :
Plot No.67/17, MIDC Area,
Dhatav, Tal. Roha, Dist. Raigad,
Maharashtra 402116.
Tel: 02194 - 263694
Email: info@neelikon.com

Registered Office :
D - 8, Everest,
MM Malviya Marg,
Tardeo Mumbai - 400034.
Mobile: 9970004263
Tel: +91 22 23524806

www.neelikon.com

दलित लेखकांच्या आजच्या लेखनाची दिशा

बलूत आणि गोलपिठा ह्या पुस्तकांमुळे सत्तरीच्या दशकात मराठी वाचक खडबडून जागा झाला. दया पवार, नामदेव ढसाळ, राजा ढाले, अर्जुन डांगळे अशा अनेक लेखकांनी व कवींनी सामाजिक चळवळीसाठी आपली लेखणी वापरली. दलित साहित्य व दलित चळवळीस वेगळा दर्जा मिळाला.

डॉ. मिलिंद शेजवळ

द

लित साहित्याची सुरुवात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या लिखाणाने झाली. अफाट वाचन व प्रचंड बुद्धीमत्तेचे धनी असलेल्या डॉ. बाबासाहेबांनी ३१ जानेवारी १९२० ला 'मुकनायक' हे पहिले वृत्तपत्र काढले. वृत्तपत्र छपाईत येणाऱ्या अडचणी, आर्थिक बाब व समाजातील शिक्षणाचा अभाव ह्या सर्वांवर मात करून डॉ. बाबासाहेबांनी मुकनायक चालू ठेवले. ऐंशीच्या दशकात महाराष्ट्र शासनाने त्याचे संकलन करून पुस्तक रूपात छापले.

मुकनायकमधील लेख आजही प्रेरणादायक आहेत. सामाजिक विषमतेवर प्रखर टीका, त्यावेळेच्या सामाजिक आणि राजकीय परिस्थितीवर त्यात भाष्य असायचे. खऱ्या अर्थाने दलित साहित्याची सुरुवात ही १९२० साली डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ह्यांच्या लिखाणाने झाली. १९२७ ते २९ साली त्यांनी 'बहिष्कृत भारत' हे वृत्तपत्र चालविले. समाजात शिक्षणाचा अभाव, आर्थिक पाठबळ नसणे, जाहिरातदार न मिळणे ह्या सर्व अडचणी होत्या. परंतु वृत्तपत्र व त्यातील साहित्य हे समाज प्रबोधनाचे एक साधन आहे असे डॉ.

बाबासाहेब आंबेडकर मानत. डॉ. बाबासाहेबांनी अनेक पुस्तकांचे लिखाण इंग्रजीत केले. ते लिखाण पुढे मराठीत भाषांतरीत झाले. 'जनता' आणि 'प्रबुद्ध भारत' ही आणखी दोन वृत्तपत्रे डॉ. बाबासाहेबांनी काढली होती. त्यांचे लिखाण अभ्यासपूर्ण व विचारांना चालना देणारे असायचे. आजही ही जुनी वृत्तपत्रे अभ्यासण्यासारखी आहेत. दलित साहित्याचा, दलित चळवळीचा तो अमूल्य ठेवा आहे.

'बुद्ध अँड हिज धम्म' हा अमूल्य ग्रंथ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या निधनानंतर प्रसिद्ध झाला. भगवान गौतम बुद्धांचे ते जीवन चरित्र होते. १९५६ साली नुकत्याच स्विकारलेल्या बुद्ध धम्माची समाज बांधवांना जाण व्हावी ह्यासाठी डॉ. बाबासाहेबांनी हे अभ्यासपूर्ण आणि

वंदे मातरम् फाऊंडेशन

Website : www.vandemataramfoundation.co.in

प्रकाशक
सतीश सिन्नरकर
9821039722

गीतार्थ व्याकरण दर्शन

दिनकर विनायक भिडे

प्रकाशक

सतीश प्रभाकर सिन्नरकर
वंदे मातरम् फाऊंडेशन, मुंबई.

विस्तृत लिखाण केले होते. पुढे ह्या पुस्तकाचे मराठीतदेखील भाषांतर झाले. बायबल, कुराण, भगवत गीता, रामायण, गुरू ग्रंथ साहिब ह्या ग्रंथांइतके ह्याचे महत्त्व आहे. ह्याची पारायणे व्हायला पाहिजे होती व समाजातील सर्वच थरातील नागरिकांनी ह्यातील आदर्श जीवनपद्धती स्विकारायला पाहिजे होती. दुर्दैवाने तसे घडले नाही. ज्यांनी बौद्ध धम्माचा स्विकार केला त्या बाबासाहेबांच्या अनुयायांनी देखील ह्या ग्रंथांचे वाचन गंभीरपणे केले नाही आणि आचरणात पण आणले नाही.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ह्यांनी देशाची राज्य घटना लिहिली. स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुत्व ह्यावर आधारित ही घटना अनेक बारकाव्यांसह सादर करण्यात आली. अनुसूचित जाती आणि जमातीसाठी शिक्षण, सरकारी नोकऱ्या आणि राजकीय आरक्षण देण्यात आले. दलित आणि आदिवासी ह्यांच्या प्रगतीचा मार्ग खुला झाला. त्यांना विशेष संधी देण्यात आली. स्वातंत्र्यानंतर पहिली ६ दशके आरक्षण धोरण गांभीर्याने राबवले गेले नाही. त्याकडे गांभीर्याने बघण्यात आले नाही. अनेक ठिकाणी आरक्षणाचा बँकलॉग वर्षोनुवर्षे भरण्यात आला नाही. जातीच्या खोट्या दाखल्यांचा तर ऊतच आलेला पाहायला मिळाला. भ्रष्ट सरकारी यंत्रणेने हे आरक्षण लाटले. खोटे दाखले घेणारे व ते बनवून देणारे सरकारी अधिकारी ह्यांना कधी शिक्षा झाली असे ऐकिताने नाही.

१५ ऑगस्ट १९७२ साली भारतीय स्वातंत्र्याचा रौप्य महोत्सव साजरा करण्यात आला. देश स्वतंत्र होऊन २५ वर्षे झाली होती परंतु दलित, शोषित व आदिवासींच्या जीवनमानात विशेष फरक पडला नव्हता. आरक्षणाचा लाभ मिळून जे काही नावारूपाला आले होते त्यांनी समाजासाठी विशेष काही केल्याचे दिसत नव्हते .

राजा ढाले

‘काळा स्वातंत्र्य दिन’ हा राजा ढाले ह्यांचा लेख १९७२ साली फारच गाजला. त्यातूनच पुढे दलित पॅन्थरचा जन्म झाला. दलित साहित्य आणि दलित लेखनाची सुरुवात देखील ह्याच काळात झाली. नामदेव ढसाळ ह्यांचा

‘गोलपिठा’ काव्यसंग्रह फारच गाजला. समाज खडबडून जागा झाला. शोषित स्त्रीचे आयुष्य हे नरकापेक्षा वाईट असते हे ढसाळांनी आपल्या जळजळीत लेखणीतून मांडले. त्यांच्या शिवराळ भाषेबद्दल आणि अश्लील शब्दांबद्दल प्रस्थापितांकडून

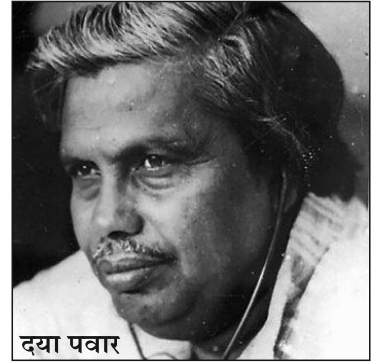
नामदेव ढसाळ

आक्षेप घेतले गेले. दलित जातीत जन्म घेतल्याशिवाय दलितांच्या वेदना जाणवत नाहीत. आत्तापर्यंत अलंकारिक, ब्राह्मणी साहित्य वाचणाऱ्या वाचकांसाठी गोलपिठा हे अश्लील साहित्य

होते. पुढे गोलपिठाचे अनेक भारतीय भाषांमध्ये व परकीय भाषांमध्ये भाषांतर झाले. नामदेव ढसाळांना देखील ‘पद्मश्री’ ह्या किताबाने सन्मानित करण्यात आले.

‘बलूत’ हे

दया पवार ह्यांचे आत्मचरित्र मराठी साहित्यातील मैलाचा दगड ठरावे. प्रवास वर्णने, आत्मचरित्रे ही उच्च जातीतील लेखकांनी लिहिलेली होती. त्यातील अनुभव हे वेगळ्या प्रकारचे होते. बलूत

दया पवार

वाचल्यावर समाज हादरला. असेही बालपण, शिवाशिव, बुरसटलेल्या प्रथा असू शकतात ह्याची जाणीव पहिल्यांदा साहित्यातून करून देण्यात आली. ह्याच काळात अनेक लेखक व कवींचा उदय झाला. समाजावर होणाऱ्या अन्यायाविरुद्ध ते तळमळीने लिहीत. प्रा. अरुण कांबळे, राजा ढाले, ज.वी.पवार, अर्जुन डांगळे, अविनाश महातेकर ह्यांचे लिखाण लोक आवडीने वाचू लागली. लक्ष्मण माने, लक्ष्मण गायकवाड, डॉ. किशोर

शांताबाई पवार, कवियत्री प्रज्ञा पवार, शांताबाई बनसोडे अशा अनेक प्रज्ञावंत साहित्यिकांनी दलित साहित्य समृद्ध केले. दुर्दैवाने ह्या सगळ्यांची सरकार दरबारी पाहिजे तशी नोंद घेतली गेली नाही. हे साहित्य

अर्जुन डांगळे

जास्तीत जास्त लोकांपर्यंत पोहोचावे ह्यासाठी देखिल काही प्रयत्न झाले नाही. ग्रंथालय, वाचक चळवळ व साहित्य वितरण ह्यास सरकारी भ्रष्टाचाराची कीड लागली आहे ती दूर झाल्याशिवाय दलित साहित्य हे समाजाच्या शेवटच्या माणसापर्यंत पोहचू शकणार नाही.

सत्तरीनंतर विपुल दलित साहित्य निर्माण झाले, त्यातील काही साहित्य कृतींना पुरस्कारही मिळाला पण त्याचा उपयोग समाज प्रबोधनासाठी झाला नाही. प्रस्थापित साहित्य सम्मेलनात दलित कवी, साहित्यिक सक्रिय भाग घेतांना क्वचितच दिसतात. उलट त्याच काळात त्याच नगरीत विद्रोही सम्मेलन भरविण्यावर त्यांचा कल असतो. दलित साहित्यास राजाश्रय जरूरी आहे. दुर्दैवाने महाराष्ट्रात तो मिळाला नाही. आघाडी सरकारच्या काळात नाही की युती सरकारच्या काळातही राजाश्रय मिळाला नाही.

दलित लेखकांच्या आजच्या लेखनाच्या दिशेचा विचार केला तर आम्ही अनेक गटात विखुरले गेले आहोत. सर्वच पक्षात आमचे लोक काम करतात परंतु आघाडीचा नेता म्हणून कुणी नावारूपाला आला नाही. त्या तोडीचे नेतृत्व आमच्या समाजात नव्हते की जातीयवादाचा नवा प्रयत्न म्हणून धडाडीच्या कार्यकर्त्यांच्या उत्साहावर पाणी टाकण्यात आले हे समजत नाही.

समाज बांधवांच्या व कार्यकर्त्यांच्या उपोषणामुळे १९९१ साली रिपब्लिकन पक्षाच्या सर्व गटांचे एकत्रीकरण झाले. त्याही वेळेस आमच्या नेत्यांचा अहंकार नडला आणि काही आठवड्यात हे ऐतिहासिक ऐक्य फुटले आणि आम्ही काँग्रेसच्या दावणीला बांधले गेलो. राजक्रिय व सामाजिक विषयांवर भाष्य करणारे फार कमी दलित साहित्य गेल्या ३ दशकात निर्माण झाले. बौद्ध धर्म, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महार बटालियनचे शौर्य आणि पराक्रम ह्या विषयावर फार कमी लिखाण केले गेले. आत्मकथन आणि आत्मविंवचनाच आपल्या साहित्यातून जास्त दिसू लागल्या. स्वातंत्र्यपूर्व काळात आंबेडकरी जलसे आयोजित केले जायचे. गावोगावी फिरून हे जलसे समाज प्रबोधनाचे व बाबासाहेबांची चळवळ समाजापर्यंत पोहोचवण्याचे काम करायचे. वामनदादा कर्डक, श्रावण यशवंते, मशिलकर, दत्ता जाधव ह्यांनी अनेक कवने रचली व समाजापुढे सादर केली.

हे वर्ष वामनदादा कर्डक ह्यांच्या शताब्दीचे वर्ष आहे. त्यांच्या सर्व साहित्याचे व्यवस्थित संकलन करून त्याचा सुंदर ग्रंथ तयार करावा. हे साहित्य प्रेरणादायक आहे. स्वातंत्र्यपूर्व काळात व आंबेडकरी चळवळीत त्याचे योगदान फार महत्त्वाचे आहे. हे साहित्य आजच्या पिढीलाही प्रेरणादायक ठरू शकेल. आज अनेक प्रतिभावंत कवी साहित्यिक झोपडपट्टीत जन्माला

आले आणि झोपडपट्टीतच संपले. त्यांच्या साहित्याचे मूल्यमापन कधी झालेच नाही. शाहिर अण्णाभाऊ साठे, नामदेव ढसाळ, चोखा महाराज, नामदेव महाराज, तुकाराम महाराज ह्यांच्या साहित्याची लोकांना पुन्हा ओळख करून देण्याची गरज आहे.

प्रल्हाद शिंदे, शाहिर विठ्ठल उमप, आनंद शिंदे, मिलिंद शिंदे ह्यांनी समाज प्रबोधन केले. आंबेडकरी विचार समाजात पसरविले ह्या सर्वांचा वारसा पुढे चालला पाहिजे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या हयातीत ४ वृत्तपत्रे निर्माण केली. बाबासाहेबांच्या महानिर्वाणानंतर काही वर्षे प्रबुद्ध भारत हे वृत्तपत्र भैर्यासाहेब आंबेडकर ह्यांनी चालविले. पुढे ते बंद पडले व आंबेडकरी विचारांचे वृत्तपत्र अनेक वर्षे अस्तित्वात नव्हते. नुकतेच निधन पावलेले बबन कांबळे ह्यांनी वृत्तरत्न सम्राट हे वृत्तपत्र ९० च्या दशकात काढले व ते धडाडीनी चालविले. त्याचे वितरण सर्व महाराष्ट्रभर प्रभावीपणे होऊ लागले. आंबेडकरी चळवळीचा ते एक भाग बनले. येथेही आम्हाला दुहीचा शाप लाभला. काही मंडळी वृत्तरत्न सम्राटपासून दूर गेली आणि त्यांनी विश्व सम्राट सुरु केला. आर्थिक गणित व्यवस्थित न सोडवता भावनिक पातळीवर वृत्तपत्र चालविणे अव्यवहार्य असते हे ह्या प्रयत्नातून दिसून आले. महानायक, लोकनायक अशी अनेक वृत्तपत्रे काही वर्षांनंतर बंद पडली. दिवाकर शेजवळ हे तळमळीचे आंबेडकरी कार्यकर्ते आणि संवेदनशील लेखक व संपादक आजही कार्यरत आहेत ही समाधानाची गोष्ट आहे. अनेक कवी, लेखक व स्तंभ लेखक ह्यांनी वरील वृत्तपत्रात विपुल लिखाण केले परंतु त्यांच्यावर दलित लेखक म्हणून शिक्षा लागला. त्यांना कधीच लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाईम्स, लोकमत, सामना, पुढारी इत्यादी पेपरात लिहिण्याची संधी मिळाली नाही. ह्या प्रस्थापित वृत्तपत्रातील लेखकांनी देखिल सम्राट सारख्या पेपरात आगळे लिखाण प्रसिद्ध केले नाही त्यामुळे लेखकांचे अभिसरण झाले नाही.

पुढील वाटचाल :- राजाश्रयाचा अभाव, असंघटितपणा ह्यामुळे दलित साहित्याचा पाहिजे तसा विकास झाला नाही. राज्यास नवीन सांस्कृतिक मंत्री व मराठी विभागाचे मंत्री लाभले आहेत. त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली दलित साहित्य निर्माण व वितरण आणखी प्रभावीपणे व्हावे. शासकीय ग्रंथालयांच्या मार्फत चांगले दर्जेदार ग्रंथ लोकांना गावोगावी उपलब्ध व्हावे. गटबाजी व राजकारण न आणता साहित्य संस्कृती मंडळ, विश्वकोश मंडळ ह्यांची निवड व्हावी, दलित साहित्यातील चांगल्या कलाकृतींचा सन्मान व्हावा ही सदृच्छा!

०००

उच्च शिक्षण आणि मराठी

पार्श्वभूमी

ज्ञानाधिष्ठित समाज आणि कुशल मनुष्यबळ निर्माण करण्यामध्ये उच्च शिक्षणाचा वाटा फार मोठा आहे. अर्थात त्यासाठी व्यापक शैक्षणिक सुधारणांची गरज आहे. प्रचलित अभ्यासक्रम आणि मूल्यमापन पद्धतीत कालोचित बदल केल्याशिवाय शिक्षणाचा अपेक्षित लाभ विद्यार्थ्यांना व पर्यायाने समाजाला होणार नाही. विद्यापीठांनी याकामी पुढाकार घेऊन आवश्यक त्या शैक्षणिक सुधारणा कराव्यात अशी राज्य शासनाची भूमिका आहे.

महाविद्यालय व विद्यापीठ स्तरावर मराठी हा विषय गेली अनेक वर्षे शिकवला जातो. परंतु ह्या विषयाचा पदवी व पदव्युत्तर अभ्यासक्रम प्राधान्याने साहित्यकेंद्री राहिलेला असून त्यात कालानुरूप आवश्यक ते बदल फारसे झालेले नाहीत. परिणामी आजकाल ह्या विषयाकडे विद्यार्थ्यांचा ओढा कमी झाला आहे. विशेष म्हणजे आज हा विषय अभ्यासणारे विद्यार्थी प्रामुख्याने बहुजन समाजातील असतात. मराठी भाषेच्या व साहित्याच्या आवडीने ते मराठी या विषयाकडे वळत असले तरी चांगल्या गुणांनी पदवी किंवा पदव्युत्तर पदवी प्राप्त करूनही त्यांच्यावर बेकार राहण्याची पाळी येत आहे. मराठीच्या पारंपरिक अभ्यासक्रमांची उद्दिष्टे व स्वरूप आणि गेल्या दशकभरात बदललेले व्यवसाय-रोजगारांचे जग यांच्यात विसंगती निर्माण झाल्यामुळे मराठीच्या प्रचलित पाठ्यक्रमांचा पुनर्विचार करून त्यांत कालोचित सुधारणा करण्याची वेळ आली आहे.

ध्येये – उद्दिष्टे

- मराठीच्या विद्यार्थ्यांना पदवी प्राप्त केल्यानंतर रोजगाराच्या संधी उपलब्ध व्हाव्यात ह्या दृष्टीने विविध भाषाव्यवहारांशी संबंधित कौशल्यांवर भर देणारे पाठ्यक्रम सुरू करणे
- जे व्यवहार इंग्रजी भाषेत होतात ते मराठी भाषेत व्हायचे असतील तर त्याचे शिक्षण व प्रशिक्षण विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करून देणे

- स्थितिशीलता व कालोचित बदलांचा अभाव यांमुळे मराठीच्या उच्च शिक्षणाचे जे डबके झाले आहे ते प्रवाही व्हावे, विस्तारावे आणि त्याचा लाभ मराठीच्या भावी विद्यार्थ्यांना, मराठी भाषेला व एकूणच ज्ञानव्यवहाराला व्हावा ह्या हेतूने मराठीच्या उच्च शिक्षणाची नवी दिशा सुचवण्याचा प्रयत्न करणे.

कार्य

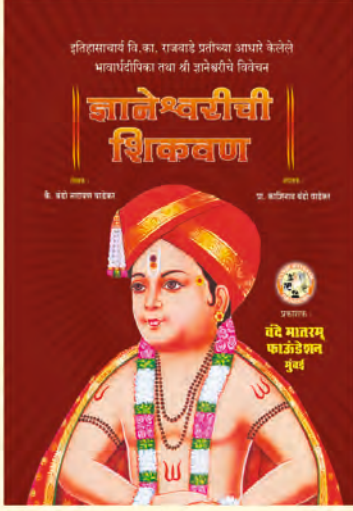
- डॉ. प्रकाश परब यांनी लिहिलेल्या 'मराठीच्या उच्च शिक्षणाची दशा आणि दिशा' या पुस्तकाचे प्रकाशन.
- या पुस्तकातील प्रस्तावाच्या आधारे पदवी आणि पदव्युत्तर पातळीवरच्या मराठीच्या शिक्षणाचे विस्तारीकरण व्हावे यासाठी महाराष्ट्रातल्या विविध विद्यापीठांकडे प्रस्ताव सादर. काही विद्यापीठांमध्ये अंमलबजावणीला सुरुवात.
- उच्च आणि तंत्र शिक्षण विभागामार्फत याबाबत धोरणात्मक बदल व्हावेत यासाठी महाराष्ट्रातल्या सर्व विद्यापीठांकडे पाठपुरावा.
- मुंबई विद्यापीठाच्या बीएमएम (बॅचलर ऑफ मास मीडिया) अभ्यासक्रमाचे मराठीकरण यशस्वी. त्यात प्रसारमाध्यमांतील प्रतिनिधींचा लक्षणीय सहभाग.
- मुंबई विद्यापीठांतर्गत महाराष्ट्र अध्ययन केंद्राची स्थापना व्हावी यासाठी यशस्वी पाठपुरावा.

आवाहन

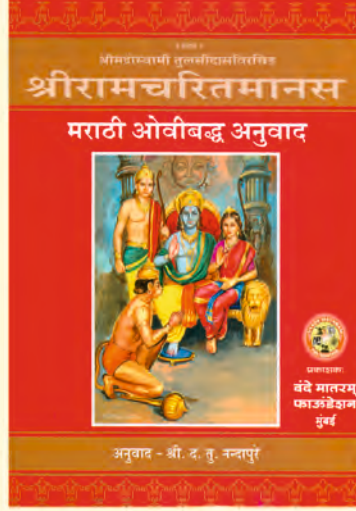
ज्ञानभाषा, प्रगत व्यवहारभाषा म्हणून मराठीचे सक्षमीकरण करण्यासाठी विविध क्षेत्रातील ज्ञान मराठीत आणण्यासाठी प्रत्येकाने वैयक्तिक पातळीवरतर प्रयत्न करावाच. तसेच यासाठी शासनावर संघटितपणे दबावतंत्राचा वापरही करावा.

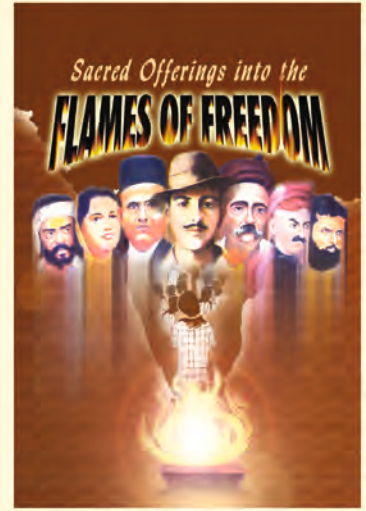
वन्दे मातरम् फाउण्डेशनची प्रमुख प्रकाशने

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे प्रतीच्या आधारे केलेले भावार्थदीपिका तथा श्री ज्ञानेश्वरीचे विवेचन
पृष्ठे डबल डेमी ९६०
उत्कृष्ट कागद व उत्कृष्ट छपाई
मूल्य - रुपये ११००/-

संत तुलसीदास यांच्या सुप्रसिद्ध रामचरितमानसाचा मराठी ओवीबद्ध अनुवाद
पृष्ठे डबल क्राउन ५००
उत्कृष्ट कागद व उत्कृष्ट छपाई
मूल्य - रुपये ५००/-

स्वातंत्र्यासाठी प्राणार्पण करणाऱ्या ११२ स्वातंत्र्यसैनिक व क्रांतीकारकांचे चरित्र (इंग्रजी) प्रस्तावना : अटलबिहारी वाजपेयी
पृष्ठे डबल क्राउन ३१६
उत्कृष्ट कागद व उत्कृष्ट छपाई
मूल्य - रुपये ४००/-

उपेक्षित समाज घटकांची सेवा करणाऱ्या १५ व्यक्तींचा व संस्थांचा परिचय देणारे पुस्तक
पृष्ठे डेमी २२८
मूल्य - रुपये २००/-

प्रख्यात डॉ. मिलिंद शेजवळ यांनी प्रत्येक कुटुंबासाठी अत्यंत सोप्या भाषेत सांगितलेले उपचार
पृष्ठे डेमी १५६
मूल्य - रुपये १५०/-

श्रीमत् भगवद्गीतेच्या ७०० श्लोकांचा सुगम ओवीबद्ध मराठी अनुवाद
पृष्ठे डेमी २१६
मूल्य - रुपये २००/-

महाराष्ट्रातील हिंसक नक्षलवादाचे सखोल चित्रण करणारे पुस्तक
पृष्ठे डेमी १६० उत्कृष्ट कागद व उत्कृष्ट छपाई
मूल्य - रुपये १५०/-

कॅमिली डॉक्टर व विद्युत प्रणालीवर एकमेव उपयुक्त मराठी पुस्तक.
पृष्ठे डेमी २७२
मूल्य - रुपये ३००/-

वीज व्यवसायातल्या यशस्वी उद्योजक १०० युवकांचा प्रेरक परिचय
पृष्ठे डेमी २२४
मूल्य - रुपये २२५/-

या शिवाय अनेक पुस्तके उपलब्ध आहेत.

- मराठी सुन्दरकाण्ड ● मिलिंदायन (कविता) ● सम्राट (नाटक) ● आनन्दमठ
- नक्षलनामा (इंग्रजी) ● RSS (रमेश महेता) ● अब हो रहा सवेरा
- History of Islamic Terrorism ● वन्दे मातरम् गौरव ग्रंथ

311, 3रा मजला, श्रीकृष्ण कमर्शियल सेन्टर, उद्योग नगर, स्वामी विवेकानंद रोड, गोरेगाव (पश्चिम), मुंबई - 400 104.
मोबाईल : 9821039722 ● Email : vmf.sps@gmail.com ● Website : www.vandemataramfoundation.co.in

मराठी भाषा गौरव दिन हा दरवर्षी २७ फेब्रुवारी रोजी महाराष्ट्राचे ज्येष्ठ कवी विष्णू वामन शिरवाडकर उर्फ कुसुमाग्रज यांच्या जन्मदिवशी साजरा करण्यात येतो. कुसुमाग्रज यांनी महाराष्ट्राच्या सांस्कृतिक क्षेत्रामध्ये मोलाचे योगदान दिले आहे. मराठी नाटक, कविता, कथा, पत्रकारिता अशा विविध साहित्य प्रकारात कुसुमाग्रज यांनी अत्यंत दर्जेदार आणि अक्षय वाडमयाची निर्मिती केली. आपल्या मातृभाषेचा गौरव म्हणून व कुसुमाग्रज यांच्या स्मृतींना अभिवादन म्हणून त्यांचा जन्मदिवस 'मराठी भाषा गौरव दिन' म्हणून साजरा करण्याचा शासन निर्णय २१ जानेवारी २०१३ रोजी घेण्यात आला.

ज्ञानपीठ पुरस्कार प्राप्त मराठी कवी कुसुमाग्रज यांचे महाराष्ट्राच्या सांस्कृतिक क्षेत्रातील योगदान महत्त्वपूर्ण असल्याने त्यांना अभिवादन म्हणून कुसुमाग्रजांचा जन्मदिवस २७ फेब्रुवारी हा 'मराठी भाषा गौरव दिन' म्हणून घोषित करण्यात आला. मराठी अभिरुचीवर चार दशकांपेक्षा अधिक काळ प्रभाव टाकणारे श्रेष्ठ प्रतिभावंत कवी, नाटककार, कथाकार, कादंबरीकार, लघुनिबंधकार व आस्वादक समीक्षक असे कुसुमाग्रज. त्यांचा जन्मदिवस मराठी भाषा गौरव दिन म्हणून साजरा करणे हे अतिशय

योग्य पाऊल शासनाने उचललं. प्रामाणिक सामाजिक आस्था, क्रांतिकारक वृत्ती आणि शब्दकलेवरचे प्रभुत्व ही त्यांच्या काव्याची वैशिष्ट्ये आहेत. त्यांच्यातल्या सखोल सहानुभूतीने त्यांना समाजाच्या सर्व थरांतील वास्तवाला भिडण्यासाठी आणि पौराणिक आणि ऐतिहासिक व्यक्तिमत्त्वांमधील मानवी वृत्तीचा शोध घेण्यासाठीही प्रवृत्त केले आहे. त्यांच्यातल्या शोधक आणि चिकित्सक स्वभावाने त्यांना प्रत्यक्ष ईश्वरासंबंधी प्रश्न उपस्थित करायला आणि माणसाच्या समग्रतेचे आकलन करायला प्रवृत्त केले आणि त्यांचे हे समृद्ध आणि प्रगल्भ व्यक्तिमत्त्व वैविध्यपूर्ण आणि प्रसन्न रूपात त्यांच्या साहित्यात प्रतिबिंबित झाले आहे. त्यांचा कोमल स्वभावही त्यांच्या साहित्यामधून प्रकट होताना आपल्याला दिसतो. एक कलाकार म्हणून ते जितके महान होते तितकेच किंवा त्यापेक्षा अधिक. एक माणूस म्हणूनही ते एक आदर्श होते आणि म्हणूनच त्यांचा जन्मदिवस मराठी भाषा दिन म्हणून साजरा होणे हे अगदी औचित्याला धरून आहे. आज प्रादेशिक भाषांची इंग्रजी माध्यमांमुळे गळचेपी होताना सर्वत्र दिसत असल्यामुळे या दिवसाच्या निमित्ताने शाळा महाविद्यालय सरकारी कार्यालयात मराठी भाषेचा जागर होतो हेही नसे थोडके.

आज किमान अकरा कोटी लोकांना मराठी वाचता, बोलता

किंवा लिहिता येते. मराठी माणूस अमेरिकेपासून ऑस्ट्रेलियापर्यंत सातासमुद्रापलीकडे मोठ्या संख्येने पोचला आहे. मराठी माणसाला एकत्र जमून संस्था काढण्याचं वेड असल्यामुळे छोट्या छोट्या देशांमध्ये सुद्धा मराठी कुटुंब एकत्र येऊन महाराष्ट्र मंडळ चालवतात. मराठी सण, उत्सव साजरे केले जातात. मराठी पारंपारिक पोशाख, मराठी पाककृती त्यानिमित्ताने पुढच्या पिढीकडे पोचवतात. त्या प्रदेशातील मराठी लोकांची मुलं इंग्रजी माध्यमात शिकत असली तरी काही प्रमाणात घरात त्यांना मराठमोळ्या चालीरीती, परंपरांचे दर्शन घडत राहत.

आपण गेल्या काही वर्षात असं समाजात पाहतो की उच्चवर्गीय किंवा उच्च मध्यमवर्ग यामध्ये इंग्रजी माध्यमात मुलांना घालण्याची पद्धतच रूढ झाली होती आणि आता तर अगदी कनिष्ठ मध्यमवर्ग किंवा छोट्या छोट्या शहरांमध्येही मुलांना सर्रास इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेत घातलं जातं. आपलं मूल भविष्यात मागे पडू नये अशी भावना बाळगून पालक कधीकधी आपली इच्छा नसताना, आपली ऐपत नसतानाही मुलांना इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेत घालतात. मुंबईसारख्या शहरातल्या काही भागात तर चांगल्या दर्जाच्या मराठी शाळाच उपलब्ध नाहीत अशी वेळ आहे. त्यामुळे नाईलाजाने कधी कधी मुलांना इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेत घालावे लागते. परंतु भाषेबाबत केलेले अनेक अभ्यास सांगतात की मातृभाषेत केलेले शिक्षण अधिक योग्य असते. मुलांना मातृभाषेतून शिक्षणाचं आकलन लवकर होतं. पुढील पिढीला मराठी भाषा किंवा मातृभाषा शिकवली नाही तर कालांतराने जगातल्या अनेक भाषा ज्याप्रमाणे लोप पावल्या आहेत तसेच मराठी लोप पावण्याची शक्यता वर्तवली जाते. मराठी भाषेतच मुलांना शिकवायचं असं ठरवलं तरी सुद्धा प्राथमिक शिक्षणानंतर पदवी किंवा पदव्युत्तर शिक्षण घेण्यासाठी पुन्हा आपल्याला इंग्रजी माध्यमाचा वापर करावा लागतो ही आपल्या इथल्या शिक्षण व्यवस्थेची आणखी एक दुर्बलता आहे. तरीही निदान प्राथमिक शिक्षण तरी मराठी भाषेत घ्यावं यासाठी चिन्मय सुमित, सुमित राघवन यासारखे काही कलाकार, दीपक पवार सारखा मराठी भाषेचा अभ्यासक नेटाने प्रयत्न करत आहेत. सुमित राघवन आणि चिन्मयी सुमित यांनी ठरवून आपल्या दोन्ही मुलांना मराठी माध्यमाच्या शाळेत घातलं होतं आणि आज ती मुलं अतिशय उत्तम असं करिअर घडवत आहेत. त्यामुळे मातृभाषेतील शिक्षणामुळे मूल मागे पडतं असं सरसकट विधान कोणीही करू शकत नाही.

मराठीतील आघाडीच्या कलाकारांच्या घरी तरी मराठी बोललं जातं का? असा विचार केला आणि म्हणून अनेक जणांकडे याबाबतची विचारणा केली. यातील जुन्या पिढीतल्या आणि हल्लीच्या पिढीतल्या अनेक मराठी कलाकारांच्या घरी मराठी व्यवस्थित बोललं जातं असं मला दिसून आलं. पूर्वी फक्त मुंबई, पुण्यातील कलाकार जास्त दिसायचे परंतु आता मालिका किंवा

सिनेमांमध्ये ग्रामीण भागातील मुलं सुद्धा मोठ्या प्रमाणावर येऊ लागली आहेत. त्यांची पाळंमुळं तर ग्रामीण भागातील असल्यामुळे कोल्हापूर, नाशिक, मराठवाडा, विदर्भातून आलेले हे कलाकार आणि त्यांच्या घरचे लोक व्यवस्थित मराठी बोलतात.

मुंबईमध्ये सेटल झाल्यानंतर कदाचित त्यांची मुलं इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेत जात असतील तरीही घरात मात्र मराठी भाषा बोलणं आणि मराठमोळ्या सण चालीरीती परंपरा यातल्या बहुतांश कलाकारांच्या घरात पाळताना दिसून येत आहेत.

विजय गोखले यांचे वडील विद्याधर गोखले हे सुप्रसिद्ध नाटककार होते, त्यांचाच वारसा विजय गोखले यांनी व त्यानंतर त्यांचा मुलगा आशुतोष गोखले यांनीही पुढे नेल्याचं पाहायला मिळत. आशुतोष इंग्रजी माध्यमातून शिकला असला तरी आज मराठी नाटक, मालिकांमध्ये आघाडीचा अभिनेता म्हणून काम करत आहे. अरुण म्हात्रे या कवींच उदाहरण घ्या. त्यांचा मुलगा आयटी कंपनीत इंजिनियर आहे. इंग्रजी बोलतो तरीही उत्तम मराठी कविता करतो आणि सध्याच्या उभरत्या कर्वींमध्ये संकेत म्हात्रेच नाव घेतलं जातं. प्रशांत दामले यांच्या मुलीही इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेत शिकल्या असल्या तरी त्यांच्या मुलीनेही काही काळ मराठी नाटकात काम केलं होतं. चित्रपट निर्माती झालेली आणि पूर्वी दूरदर्शनला वृत्तनिवेदक असलेली अमृता रावची मुलं, इंग्रजी माध्यमात शिकली असली तरीही, त्यांची मुलंही घरात व्यवस्थित मराठीतच बोलतात हे एक सकारात्मक चित्र म्हणावं लागेल. प्रसिद्ध वृत्त निवेदक प्रदीप भिडे यांची मुलं इंग्रजी माध्यमात शिकली असली तरी उत्तम मराठी बोलतात. अगदी हिंदी चित्रपट सृष्टी मध्ये पोहोचलेले सचिन पिळगावकर, अशोक सराफ, विक्रम गोखले यांच्याघरीही मराठी बोलल जातं. प्रिया बापट, उमेश कामत, मधुरा वेलणकर, अभिजीत साटम, प्रदीप व रजनी वेलणकर, सुनील व अपर्णा बर्वे, शैलेश दातार, सुकन्या मोने, संजय मोने, अजित भुरे, विजय गोखले अशा अनेकांच्या घरामध्ये मराठी भाषेतच बोललं जातं हे मी प्रत्यक्ष अनुभवले आहे. मराठी मालिका मालिकांचे शीर्षक गीत लिहिणारी रोहिणी निनावे हिचे वडील वसंत निनावे हे देखील कवी होते. वडिलांकडून मिळालेला वारसा ती पुढे चालवते आहे. तिचा सध्याच्या मराठी मालिका चित्रपटातील अनेक लहान मोठ्या कलाकारांशी संबंध येतो ती म्हणाली की ८० टक्के कलाकार घरी मराठी बोलतात. सेटवरही मराठी बोलतात.

इंग्रजी माध्यमातून शिक्षण घेणे, मराठी शाळांची संख्या कमी होण, एस.एस.सी. बोर्ड वगळून आता सी. बी. एस. सी., आय सी एस सी बोर्डामध्ये मुलांना घालणं हे सर्व मराठीच्या भवितव्यावर प्रश्न निर्माण करणारे असले तरी जोपर्यंत घराघरात मराठी बोलली जात आहे तोपर्यंत मराठी भाषेला मरण नाही असेच आपल्याला म्हणावे लागेल आणि ती टिकवणे आपल्या हाती आहे हे नक्की.

तबला साथीचे काही अविस्मरणीय आणि काही थरारक अनुभव

-विजय गोगटे (कल्याण)

त

बला १९६६ साली शिकायला सुरवात केली. राजू रानडे याच्या शेजारी रानडे वाडा, आगलावे आळी मधे आम्ही रहात होतो. राजू तेंव्हा कल्याण गायन समाजात तबला शिकायला जात होता. त्याचे बाबा बाळूकाका सुद्धा तबला वाजवत असत. राजू

तबल्याची प्रॅक्टिस करायला बसला की मी लगेच ऐकायला जाऊन बसत असे. तो प्रॅक्टिस करताना जरा कुठे आत गेला की मी तबला घेऊन मोडक्या तोडक्या तालात 'तोच चंद्रमा नभात' गाणे गुणगुणत वाजवत बसे. हे बाळूकाकांनी एकदोनदा बघितले आणि माझ्या वडिलांना सांगितले की विजयला तबल्याची आवड दिसते आहे. त्याला तबल्याच्या क्लासला घाला. खरे तर तेंव्हा आमची अशी अॅडिशनल तबला वगैरे शिकायची ऐपत नव्हती. पण बाळूकाका सांगताहेत ना ! म्हणून पदरमोड करून मला कल्याण गायन समाजात तबला शिकायला आईने पाठवले. कै. आबोजवार तिथे तबला शिकवत असत. मी आणि राजू आमची जोडी चांगलीच जमली. अल्पावधीत आम्ही दोघे खूप वेगाने प्रगती केली आणि अबोजवार सरांचे आम्ही खूप लाडके बनलो. त्याकाळी आम्हाला घर, शाळा

आणि अबोजवार सर यांचे घर (घर कसले, एक जिन्याखालची खोली होती.) ही तीनच ठिकाण माहिती होती. खरोखर आबोजवार सरांनी आम्हाला खूप प्रेम दिलं. अगदी शाळेत असताना आम्ही ख्यालाला साथ करायला शिकलो. अबोजवार सरांनी आम्हाला फार कांही तबल्याचे बोल शिकवले नाहीत पण आम्हाला स्टेज फीअर येऊ दिला नाही. गायन समाजात तेंव्हा प्रारंभिकची फी केवळ ५ रुपये होती पण ती सुद्धा देणे आईला जड होते. प्रत्येक परीक्षेनंतर ५ रुपये फी वाढत असे. मला तर आबोजवार सरांनी प्रारंभिक नंतर एकदम मध्यमा पूर्ण परीक्षेला बसवले. आणि त्यानंतर एकदम विशारद. त्यावेळेस विशारद मी डॉंबिवलीला दसककर यांच्या क्लास मध्ये परिक्षा दिली कारण काही कारणाने आबोजवार सरांना गायन समाज सोडावे लागले होते.

नंतर नंतर अबोजवार सर गाणी कंपोज करायला लागले. म्हणजे ते संगीतकार झाले. ठाप्याचे म.पां. भावे गीतं लिहीत आणि सर चाली लावत. कालांतराने तोचतोचपणा यायला लागल्याने सुरेंद्र नाईक बरोबर डॉंबिवलीला पं. सदाशीव पवार गुरूजींकडे तबला शिकायला जायला लागलो. आज विचार करता मला कै.पवार गुरूजींकडे शिकायला जायला खूप उशीर

“जे का रंजले गांजले, त्यासी म्हणे जो आपुले !”

वन्दे मातरम् फाउण्डेशन
द्वारा आयोजित

Donate-N-Support Hope for the Homeless

प्रेरणा - मार्गदर्शन

स्व. आनंदशंकर पंड्या

माटुंगा लेबर कॅम्प, धारावी में
चल रहे निःशुल्क शेल्टर
होम में छात्र, युवक और ज्येष्ठ
नागरिक निवास करते हैं।
समाज से सहयोग और
सहयोग की अपेक्षा है।

**एक व्यक्ति को एक
महिने का सहयोग
रु. 1100/-**

Bank Details	Account Name : Vande Mataram Foundation	Account No. : 013010100008240
	Bank Name : Janakalyan Sahakari Bank Ltd	Branch : Malad
	IFSC Code : JSBL0000013	Gpay No. : 9821039722

अधिक जानकारी के लिए संपर्क : 9930024542

311, 3rd Floor, Shree Krishna Commercial Centre, 6, Udyog Nagar, S. V. Road, Goregaon (West), Mumbai - 400 104.

Email : vmf.sps@gmail.com Visit : Website : vandemataramfoundation.co.in

झाला असे वाटते. कै.आबोजवार सरांची क्षमा मागून असे म्हणावेसे वाटते की मी तलावातून अथांग सागरात प्रवेश केला होता. इथे मला विशाल क्षेत्र खुले झाले. गुरुजी त्यांच्याकडे शिकायला येणाऱ्या शिष्यांना त्यांचं वाजवणं बघून दोन प्रकारे तयार करत. म्हणजे वाद्याला संगत करणे आणि गायनाला साथ करणे. वाद्याला सोलो अंगाने वाजवावे लागते तर गायनाला साथ करताना पक्का, लय न हलता ठेका पकडून, अधुन मधून छोटे तुकडे, बोल वाजवता येणारा असावा लागतो आणि गुरुजी त्याला त्यानुसार तयार करत. गुरुजींनी एक फार मोठी देणगी मला दिली ती म्हणजे कमीतकमी वेळांत तबला सुरात लावणे. जे अगदी प्रथितयश तबला साथीदारांना सुध्दा पटकन जमत नाही. गुरुजींची कृपा दृष्टी असल्याने परदेशात सुद्धा मोठया मोठया गायकांना साथ करायची संधी मिळाली.

काही छान अनुभव आहेत. जास्त कार्यक्रम माझा मित्र कै.अरुण पुराणीक याचे बरोबर झाले. खरं तर अरुण दादा माझ्यापेक्षा बहुतेक ७-८ वर्षांनी मोठा होता. फॅमिली डॉक्टर कसा असतो तसा मी पुराणिक कुटुंबाचा तबलजी होतो. अरुणची पत्नी पूर्वीची अंजू खासनीस माझ्याच १९७२ बॅचची पण ती ओक हायस्कूलची. शिवाय कल्याण गायन समाजात आम्ही बरोबरच होतो. तिच्या अनेक गाण्यांच्या कार्यक्रमांला मी साथ केली. स्वामी स्वरूपानंद यांचे उत्तराधिकारी (पेण स्थित) श्री. अमलानंद स्वामी अरुणच्या बाबांचे गुरु. स्वामी स्वरूपानंदांच्या अनेक अभंगांना अरुणने अतिशय सुंदर चाली लावलेल्या आहेत. दर गुरुपौर्णिमेला आम्ही पेणला जात असू. एकदा अंजूचा एका घरी घरगुती कार्यक्रम होता. अंजूच्या गाण्या आधी तिथे एकदम कर्णकर्कश भजन नुकतेच आटोपले होते. त्या भजनाचे सूर विरत नाहीत तोच आम्ही तिथे पोचलो. लगेच घरच्यांनी ती भजनाची पेटी अरुणसमोर आणून ठेवली. त्याच्या एका सुरावर बोट ठेवलं की दोन तीन सूर वाजायचे. अरुण एकदम खुदकन गालातल्यागालात हसला. मग झटापट करत त्याने ते सूर तात्पुरते ठीक केले. मग अंजुने पुढचा कार्यक्रम छान रंगवला. अरुण बरोबर मला एका नाटकाला तबला साथ करायची संधी मिळाली. नाटक होते कोकणात एका आड गावात. नाटकात काम करणारे सगळे रहात होते डोंबिवलीत. नाटक साधेसुधे नाही... 'संगीत भावबंधन'. काम करणाऱ्यांमध्ये गायक एकही नाही. ज्या गाण्यांच्या चाली उपलब्ध नव्हत्या, त्यांना अरुणने चाली लावल्या होत्या. आम्ही नाटकाच्या प्रॅक्टिस साठी रोज डोंबिवलीला जात असू. सगळे गायक एकजात 'औरंगजेब'. त्यांच्याकडून गाणी बसवून घेणं म्हणजे एक दिव्य होतं. एकदाचे नाटक बसले. गाणी

बसली. तालाचा काही संबंधच नव्हता. नाटकाला जाण्यासाठी आमचे एस.टीचे संगमेश्वर पर्यंतचे आरक्षण केलेले होते. आम्ही एस.टी मध्ये बसून संगमेश्वरला पहाटे ६.०० वाजता उतरलो. बाजूलाच एक नदी वहात होती. तिचे नाव 'शास्त्री' नदी. आम्ही त्या नदीच्या काठावर जाऊन बसलो. आम्हाला कोणीतरी उतरवून घ्यायला येईल असे सांगितले होते. पण कोणीच आलेले नव्हते. काठावर बरीच खेडूत मंडळी बसलेली होती. त्यांचं आपापसात बोलणे सुरू होते...अजून पगार आला नाही. आम्हाला वाटलं की या लोकांचा अजून पगार झालेला दिसत नाहीये. तेव्हाच हाकारा झाला ...पगार आला, पगार आला. बधितलं तर एक होडी येत होती. आम्हाला जायचे होते 'फुणगुस' नांवाच्या गांवाला. पण एक गावकरी बोलला, फुणगुस जाऊक तुमका कडेवठार उतरूक व्हया. आता ही शास्त्री नदी खरंतर खाडी आहे पण स्थानिक लोक शास्त्री नदीच म्हणतात. तर आम्ही बरोबर नेलेला तबला, पेटी घेऊन त्या गाववाल्याच्या सांगण्यावरून कडेवठार गावाला उतरलो. उतरवून घ्यायला कोणीच आले नव्हते. मग विचारत विचारत शेताच्या बांधावरून साधारण तासभर चालून फुणगुस गावी पोचलो. जाम दमलो होतो. विश्रांती घेतली. रात्री नाटक होते. या कोकणातल्या लोकांना नाटकाची इतकी खाज की नाटकाचे पडदे, मेकपमन वगैरे रत्नागिरीहून आणले होतं. म्युझिक डायरेक्टर, गायक, वादक कल्याणहून आणले होते. नाटकासाठी आजूबाजूच्या गावातून रात्री शेतांच्या बांधावरून एका हातात कंदील, दुसऱ्या हातांत सोटा घेऊन गांवकरी येत होते. वेळेचं बंधन काहीही नव्हते. त्यावेळी महाराष्ट्र विधान सभेच्या निवडणुका होत्या. जनता पार्टी तर्फे जगन्नाथ जाधव निवडणूक लढवत होते. कोंकण हा त्यावेळी मधु दंडवते यांचा बालेकिल्ला होता. नाटकाआधी जनता पार्टीची सभा झाली. जगन्नाथ जाधव, त्यांच्या आधी पुर्वी त्याच मतदारसंघातून निवडणूक लढवलेले श्रीकृष्ण भिडे यांची भाषणे झाली. मग सावकाश अकरा वाजता नाटकाला सुरवात झाली. गाणी आणि पाठांतर दोन्हीचा आनंदच होता. आम्ही गाण्याशी जुळवून घेण्याची पराकाष्ठा करत वेळ मारून नेत होतो. नाटकाला काही संगीतातली जाणकार मंडळी देखील आलेली होती. पहिला अंक पार पडला. जाणकारांपैकी एक दोघे आमच्या जवळ येऊन म्हणाले, 'आम्हाला तुमची कीव येतेय. किती जुळवून घ्यावं लागतंय तुम्हांला'... काम करणाऱ्यांपैकी एकजण संवाद इतके विसरला की प्रॉम्प्टर शेवटी स्टेजवर त्या पात्रांशेजारी येऊन उभा राहिला. मग आधी प्रॉम्प्टर संवाद म्हणायचा आणि मग ते पात्र संवाद म्हणायचं. असं करता करता नाटक लांबत चाललं होतं. पहाटेचे सहा वाजलेले. आमचे सकाळच्या सात वाजताच्या एस

टी चे आरक्षण होते. अजून नाटकातली दोन गाणी बाकी होती. शेवटी आम्ही पळायचे ठरवून तबला पेटी घेऊन तिथून पोबारा केला. आणि शेवटी निर्धारित गाडी धावतपळत पकडली. अजूनही आम्हाला त्या नाटकाची आठवण निघाली की हसु आवरत नाही .

ठाण्याची एक आठवण आहे. राष्ट्र सेविका समितीचा ठाण्याला जिजामाता मधे काही वर्ग होते. सेविकांची खुप संख्या होती. समितीच्या संस्थापिका, संचालिका वंदनीय मावशी केळकर होता. समितीची काही गीतं कल्याणच्या विजया काठापूरकरने बसवली होती. मी तबल्याला आणि दिलीप गोसावी पेटीवर असा संच होता. रात्रीच्या कार्यक्रमांत गाणी होती. आधी आमचा मावशी बरोबर परिचय करून दिला गेला. आम्ही मावशीचा आशीर्वाद घेतला. कार्यक्रमाआधी तबला सुरात लावायचा होता म्हणून बघितलं तर मी तबला सुरात लावायची हातोडी घरीच विसरलो होतो म्हणून मी तिथल्या व्यवस्थापिकेकडे हातोडी मागितली. पण ती त्यांच्याकडे नव्हती. मग बऱ्याच विचारांती त्यांनी मला बत्ता आणून दिला. मी कसाबसा घाबरत घाबरत तबला सुरात लावायचा प्रयत्न केला. कार्यक्रमाला सुरवात करण्याआधी कांही भाषणं झाली. तबला सुरात लावलेला असल्यानं तो उतरु नये म्हणून मी त्यावर झाकण ठेवलं होतं. आता कार्यक्रमाला सुरुवात करायची म्हणून तबल्यावरचे झाकण काढले तर तबला फुटलेला. आता काय करायचं? दूसरा तबला मिळणे शक्यच नव्हतं. फुटलेला असल्याने लगेच दुरुस्त करणेही शक्य नव्हतं. कार्यक्रमाची वेळ निघून चाललेली. मग तबल्यावर परत झाकण ठेवलं आणि कार्यक्रम सुरु करायला सांगितलं. आणि सगळ्या गाण्यांना केवळ डग्यावर साथ केली. मजा नाही आली पण वेळ मारून नेता आली. कार्यक्रम संपल्यावर तिथल्या निवेदिकेने आभार मानताना म्हटले, 'गोगटे यांनी डग्यावर खूप छान साथ केली' असं म्हटलं. असा होता डग्या साथीचा अनुभव.

चिपळूण येथील साथीचा देखील छान अनुभव आहे. डॉंबिवली येथील त्या वेळच्या एक प्रख्यात गायिका होत्या. त्यांच्या बरोबर नेहेमी तबला साथीला उल्हास लिमये असायचा. पेटीच्या साथीला विश्वास मराठे. त्या गायिकेचा चिपळूणला कार्यक्रम ठरला होता. सकाळी परशुरामाच्या देवळांत आणि रात्री चिपळूणच्या चावडीच्या गणपति मंदिरात असे दोन कार्यक्रम होते. पण झालं काय की उल्हासला त्याच दिवशी नवीन नोकरी लागली. त्यामुळे तो तबला साथीला जाऊ शकत नव्हता. मग विश्वासदादाने माझे नाव सुचवले. मला विश्वासदादा सहा वाजता विचारायला आला की चिपळूणला तबला साथीला येशील का? आपल्याला सात वाजता निघायचे आहे. अक्षरशः एक तासात मी

तयारी केली आणि तबला घेऊन निघालो. त्यांनी गाडी ठरवली होती. गाडीत गायिका, त्यांचा नवरा, मुलगा, सासू, सासरे, मी आणि विश्वासदादा आणि ड्रायवर इतकेजण. गाडी निघाली. रात्रीची वेळ. मध्यरात्र उलटली. गाडी दासगावपर्यंत पोचली आणि बंद पडली. इतकी की पुढे जाणेच शक्य नाही. रात्रीचे अडीच वाजलेले. बाजूने जाणाऱ्या गाड्यांना मदतीसाठी हात दाखवत होतो पण एकही गाडी थांबत नव्हती. मग काय गाडी ढकलण्याशिवाय पर्याय नव्हता. गाडी सकाळी पुण्याला जाऊन आलेली होती. आणि ड्राइवर ती गाडी चिपळूणला पादडत होता. गाडी होती अँबेसेडर. गाडीच्या गिअरबॉक्स मधल्या सगळ्या गिअरचा चुराडा झाला होता. ऑईल संपले होते. वास्तविक इतक्या लांबच्या पल्ल्याच्या प्रवासाला निघण्याआधी गाडीचे पेट्रोल, ऑईल तपासून ठेवणे ड्रायव्हरचे काम होते. मग काय, गाडी ढकलायला सुरुवात केली. गाणाऱ्या बाई, त्यांचे वयस्कर आई - वडील, लहान ८-९ वर्षांचा मुलगा असे गाडीत बसलेले, ड्रायव्हर एका हाताने स्टिअरिंग आणि एका हाताने गाडी ढकलतोय, बाईचा नवरा दुसऱ्या बाजूने, मी आणि विश्वास दादा मागून गाडी ढकलतोय. अजून किती अंतर जायचे आहे याचा अंदाज नाही आणि अखेर महाडच्या अलीकडे एक पेट्रोलपंप आला. त्या भयाण रात्री आम्ही ८ कि.मि. गाडी ढकलली होती. पेट्रोलपंपावर गाडी घेतली. प्रचंड अंग दुखत होते. मग असे ठरले की बाईचे यजमान आणि ड्रायव्हर गाडी बरोबर थांबून गाडी दुरुस्त करून मागाहून येतील आणि आम्ही बाकीचे चिपळूणला जाणाऱ्या ट्रकमध्ये बसून मार्गस्थ व्हावे कारण सकाळी परशुराम मंदिरात कार्यक्रम होता. एकदाचा एक ट्रक आला. बाई, त्यांचे आई-वडिल, मुलगा ड्राइवर केबिन मधे आणि आम्ही तबला, पेटी वाजविणारे कामगार मागे मालाच्या गोर्णीवर बसून निघालो. शेंगदाण्याच्या टरफलांच्या गोणी होत्या. जाम वास येत होता. पण इतके दमलो होतो की लगेच झोप लागली. एकदम चिपळूणला ट्रक थांबल्यावरच जाग आली. आमचा मुक्काम केशव अप्पाजी ओक या चिपळूण मधल्या प्रख्यात वखारवाल्यांच्या घरी होता. बाईचे लहानपण चिपळूण मधेच गेल्यानं त्यांना आपल्या घरीच गेल्यासारखे वाटत असेल. आम्ही अती दमल्यामुळे लगेच झोपलो. परशुराम मंदिरातला कार्यक्रम रद्द करावा लागला. काय करणार, अंगात त्राण नव्हते. झोप झाल्यावर चिपळूणमध्ये जरा भटकलो. आणीबाणीच्या काळात आणि नंतर श्रीकांत मामा जोशी यांच्याबरोबर कल्याणमध्ये संघाचे प्रचारक असलेले बापू (आडनाव विसरलो) यांच्या चिपळूण मधल्या खेंडी भागात घरी जाऊन आलो. केशव अप्पाजी ओक म्हणजे चिपळूणातील मोठं, बडं प्रस्थ होतं. त्यांच्या घरी सकाळी पोचल्यावर त्यांच्याशी ओळख झाली.

माझी अगदी डीटेल चौकशी केली. गोगटे म्हणजे देवगडचे अप्पा गोगटे यांच्यापैकी का? मी हो सांगितलं. मग माझ्याकडे त्यांचा बघायचा दृष्टिकोन बदलला. माझे तेंव्हा लग्न झालेलं नव्हतं. त्यांची एक मुलगी लग्नाची होती. देवगडच्या अप्पा गोगट्यांपैकी म्हणजे चांगल्या, बऱ्या घरचा मुलगा म्हणून माझ्याकडे ते बघत होते. मग त्यांनी गायिका बाईच्याकडे माझी चौकशी आरंभली. मला बाईनी विचारले, काय रे, बघायची आहे का मुलगी? मी नको सांगितले कारण..... माझे ऑफिस मधल्याच एका मुलीशी जुळत होते. तेंव्हा केशव अप्पाजी ओक काकांना हो म्हटलं असतं तर.....जाऊदे कशाला उगाच जुन्या आठवणी !!!!

रात्री ज्या चावडीच्या गणपती मंदिरात कार्यक्रम होता, तिथे जाऊन पोचलो. हॉल खचून भरला होता. बाई चिपळुणच्या माहेरवाशीण म्हणून त्यांच्या ओळखीचे बरेचजण आले होते. कार्यक्रम सुरू झाला. साऊंड सिस्टीम चांगली नव्हती. मिक्सर नव्हता. गायकाला ऐकू येणारा मॉनिटर नव्हता. जरा वेळाने बाईनी मला तबला जोरात वाजवायला सांगितला कारण मी वाजवत असलेला तबला त्यांना ऐकायलाच येत नव्हता इतकंच काय पण त्या स्वतः काय गाताहेत ते त्यांना सुध्दा ऐकायला येत नव्हतं. त्यांना फीड बॅक मिळत नव्हता. मला स्वतःला जाणवत होतं की मी खूप जोरात वाजवतो आहे पण काय करू? गायिकेची गरज होती. थोड्या वेळाने बाईचे यजमान मला सांगायला आले की तबला हळू वाजवा. मागे खूप जोरात ऐकायला येतंय. मी त्यांना का जोरात वाजवतो आहे ते सांगायचा प्रयत्न करत होतो पण ते काही ऐकायच्या मनःस्थिती मध्ये नव्हते. त्यांना त्यांच्या बायकोचे गाणे छान, व्यवस्थित व्हायला हवे होते. पण माझा नाईलाज होता. कसाबसा कार्यक्रम पार पडला. बाई चिपळुणेत आणखी रहाणार होत्या. माझे आणि विश्वासदादाचे एस.टीचे आरक्षण करायचे होते. ओक काकांनी एस.टी स्टॅण्डला फोन केला. त्यांचं संभाषण असं होतं...हॅलो...एस. टी स्टॅण्ड ? मी केशव अप्पाजी ओक बोलतोय.. हां ...हो ...बोला ...ओक काका : कोण रे तो ?

एस.टी स्टॅण्ड : मी नंदा परब ...ओक काका :
माणसातलाच म्हणायचा. हां ऐक ...कल्याण गाडीत माझ्या दोन सीटा राखून ठेव. नक्की हां ...नंतर गडबड नको. माझे पाहुणे आहेत. त्यांची गैरसोय व्हायला नको हां ....नाहीतर बघ मग ....

कोंकणातल्या सगळ्या मोठ्या आणि बड्या प्रस्थांचं असंच बोलणं असतं. अखेर आम्ही कल्याणला पोचलो .

अबुधाबीला असताना बऱ्याच मोठ्या गायक- गायिकांना तबला साथ करायला मिळाली. सहा सात वर्षात प्रत्येक सुद्धीत माझ्याकडे तबला जोडी असायचीच. सुरुवातीला एअर पोर्टवर

त्रास झाला. तिथले कस्टम अधिकारी तबल्यात म्हणजे आंत काय आहे असे विचारायचे. केवळ हवा आहे असं सांगितलं कि मग ते एक्स-रे मशिनमधे घालून बघायचे आणि त्यांचं समाधान व्हायचे. माझ्या एका केरळी मित्राचा सौदी अरेबिया मधला अनुभव फार भयानक होता. त्याचे नांव इब्राहिम कुट्टी. तो सतार वाजवायचा. नोकरीनिमित्त तो सौदी मधे गेला. जाताना सतार घेऊन गेला. एअर पोर्टवर सौदी कस्टम वाल्यांनी त्याला बाजूला घेतले. त्याला विचारलं की याच्या या गोल मोठ्या पोकळीत (भोपळ्यात) काय आहे ? तो म्हणाला कांही नाही हवा आहे . हवं तर तुम्ही एक्स -रे मशिन मधे घालून बघा. त्याप्रमाणे त्यांनी सतार एक्स -रे मशिन मधे घातली. त्यांना आंत काहीच दिसलं नाही तरीपण त्यांचे समाधान झाले नाही. त्यांनी इब्राहिमला सतार ठेऊन जायला सांगितली. त्याची त्याला पावती दिली. परवा घेऊन जा असे म्हणाले. त्याप्रमाणे तो दोन दिवसांनी सतार आणायला गेला. पावती दाखवली. लगेच त्यांनी इब्राहिमला एक खोका आणून दिला. त्यांत सतारीचे करवतीने कापून केलेले तुकडे होते. ते बघून हा रडायलाच लागला. तो म्हणाला की जणू कस्टमने त्याच्या हृदयाचेच तुकडे केले. त्या भारत तो लगेच काम करत असलेल्या कंपनीत गेला आणि मला लगेच ही नोकरी सोडून भारतात परत जायचे आहे असे म्हणाला. तो म्हणाला असल्या जाहील (अशिक्षित, अडाणी) लोकांच्या देशात मला राहायचे नाही. माझ्यावर तिकिट, व्हिसा आदिवर जो काही खर्च झाला असेल तो मी द्यायला तयार आहे. पण जेंव्हा त्याने परत जायचे कारण सांगितले, तेंव्हा कंपनीने तो सगळा खर्च त्याच्याकडून वसूल न करता त्याला तिकिट देऊन भारतात लगेच परत पाठवले.

एकदा अबुधाबीला सुद्धीवरून परत जाताना माझ्याकडे तबला, बासरी, झांजा, तबला लहेरा मशीन अशा बऱ्याच सांगीतिक वस्तू होत्या. एअर पोर्टवर कस्टम अधिकारी बॅगेज चेक करताना त्याला या सगळ्या वस्तू दिसल्या. त्याला तबला माहिती होता. बाकीच्या वस्तूंबद्दल मला त्याने विचारले. मी त्याला म्हटले, 'ऑल म्युझिक इंस्ट्रुमेंट्स'. मग मला त्याने सगळी वाद्ये वाजवून दखवायला लावली. शेवटी म्हणाला, 'आय सिंग, यू प्ले' मग त्याने त्याच्या सगळ्या इतर अरबी ऑफिसरना बोलावून आणले. मी त्याच्यावर ताल धरला. एक छोटेशानी मैफिलच जमली तिथे. मग म्हणाला, 'ताल....' म्हणजे जा ...मला माझी बॅग भरायला मदत केली. मला एक बरे पेन प्रेझेंट दिले. बाहेर पर्यंत सोडायला आला. मला विचारलं, 'आर यु उस्ताद?' म्हणजे तू शिक्षक आहेस का? मी हो सांगितल्यावर माझ्या बद्दल एकदम आदराने बघायला

लागला. कारण अरबीमध्ये उस्ताद म्हणजे शिक्षक. आणि शिक्षकाला अरबांमध्ये प्रचंड मान असतो. जर एखाद्याचा व्हिसा 'उस्ताद' चा असेल तर त्याचे बॅगेज कस्टम चेक होत नाही. त्याला ते सलाम मारतात. माझा एक मित्र सतीश थत्ते हनीवेल कंपनीत ट्रेनर होता त्याचा व्हिसा उस्तादचा होता. त्याचे बॅगेज कस्टम चेक होत नाही .

अबुधाबीतला एक अनुभव जीवघेणा होता. अबुधाबी-दुबई अंतर १२० कि.मी. मी तिथे असताना अबुधाबी-दुबईमध्ये शास्त्रीय गाण्याला किंवा वाद्याला तबला साथ करणारा कोणी नव्हता. त्यामुळे अबुधाबीत-दुबईत शास्त्रीय गाण्याचा किंवा वाद्याचा कार्यक्रम असला की मला तबला साथीला बोलावले जायचे. दुबई वाले छान पैसे द्यायचे. अबुधाबीला म्हणजे घर की मुर्गी दाल के बराबर. दुबईमध्ये शास्त्रीय संगीताच्या प्रेमींचे 'सूर हिंदोळ' नावाचे एक मंडळ आहे. त्याचे बटुकभाई नावाचे एक प्रमुख होते. त्यांची दुबई मार्केटमध्ये दोन-तीन दुकाने होती. मोठे व्यापारी होते आणि शास्त्रीय संगीताचे खूप प्रेमी होते. एकदा त्यांच्या घरी रितेश मिश्रा आणि रजनीश मिश्रा यांचे शास्त्रीय गाणे होते. (रितेश मिश्रा आणि रजनीश मिश्रा ही प्रख्यात शास्त्रीय गायक पं. राजन - साजन मिश्रा यांची मुलं) एक आठवडा आधी मला फोन आला की अमुक अमुक तारखेला रात्री रितेश मिश्रा आणि रजनीश मिश्रा यांचे गायन आहे. त्यांच्या तबल्याच्या साथीला तुम्ही या. येतांना परतीची रेंट अकार करुन या त्याचे पैसे आम्ही देऊ. गुरुवारी रात्री कार्यक्रम. गुरुवारी दिवसभर काम करुन एक गाडी ठरवली आणि दुबईला बटुकभाई यांच्या घरी पोचलो. स्वतः बटुकभाई स्वागताला हजर होते. त्यांचा बंगला दुबईमधल्या अती श्रीमंत लोक रहातात त्या जुमेरा भागात होता. काय बंगला होता म्हणून सांगु !! हॉल मध्येच

त्याकाळी त्यांच्याकडे ५३इंची टी. व्ही होता. त्यानंतर किचन आणि बाथरूम सोडली तर प्रत्येक खोलीत टी.व्ही. होता. असो ! त्यांच्या श्रीमंती बदलू लिहित बसत नाही. मुख्य कलाकार आलेले होतेच. कार्यक्रम आधीच्या ग्रीनरूम प्रॅक्टिस साठी बसलो. दोघे कलाकार छान मूड मध्ये होते. त्यांतील एकजण मला म्हणाला, हम पहले ठेकेदार थे. मला वाटलं, ठेकेदार म्हणजे कांही व्यापारामध्ये दलाली करत असतील किंवा काही कामाचे ठेके घेत असतील. मग तो हसला....म्हणाला, हम ठेकेदार थे मतलब हम पहले तबले पे ठेका देते थे...इसलिये ठेकेदार. अब आप भी ठेकेदार हो ना !!! सगळे

मराठी राजभाषा दिनाच्या हार्दिक शुभेच्छा

With Best Compliment From

S.R.K.

S R Kulkarni Developers

S. R. KULKARNI

Partner

+91 94220 3165

srkulkarnipune@gmail.com

1207 - A, Apte Road, Pune - 411 004

Tel.: 020 25521140 / 25511142

हसलो....वातावरणातील तणाव दूर झाला. छान ग्रीनरूम प्रॅक्टिस झाली. मग एकदम छान कार्यक्रम झाला. मला सुरुवातीला एवढ्या मोठ्या कलाकारांना साथ करतांना थोडे टेन्शन आले होते. कार्यक्रम रात्री १.०० वाजता संपला. नंतर उत्तम जेवण , मद्यपान वगैरे सर्व यथास्थित होतं. ज्यातील मला केवळ शाकाहारी जेवणच चालणार होतं. स्वतः बटुकभाई कलाकार आणि आम्हा साथीदारांकडे विशेष लक्ष देऊन होते. संध्याकाळी बटुकभाईकडे गेल्या गेल्या त्यांनी मला मी जी गाडी करून आलो होतो, ती सोडून घायला सांगितली होती. त्याचे पैसे त्यांनी गाडीवाल्याला देऊन त्याला मोकळा केला. बटुकभाई मला म्हणाले आप अबुधाबी वापस जानेकी चिंता नही करो. मैं मेरी मर्सिडिस से आपको अबूधाबी छोड़ूंगा. रात्री कार्यक्रम संपल्यावर जेवणानंतर बटुकभाई मला म्हणाले, बाहेर गाडी तैयार है. आप जभी जाना चाहते हैं तभी जा सकते हैं. मग मी निघालो. जाण्यापूर्वी मला बिदागी दिली. बाहेर नवीकोरी मर्सिडिस उभी होती. मी तबला मागच्या सीटवर ठेऊन ड्राईव्हर शेजारी बसायला लागलो. बटुकभाई गाडी पर्यंत सोडायला आले होते. मला म्हणाले, अरे आप आगे क्यूँ बैठ रहे हो? तबला आगे रखो और पीछे आरामसे सो जाईये. एक घंटा नींद मिलेगी. मग मी तसेच केले. रात्रीचा अडीचचा सुमार. ड्राईव्हर लेबनीज होता त्यामुळे त्याच्याशी गप्पा संभवतच नव्हत्या . त्याला ना हिंदी ना इंग्लिश येत -समजत होतं . मागे बसल्या बसल्या मला झोप लागली . गाडी इतकी भारी की रस्त्यावर धावते आहे हेच कळत नव्हते . मुळात तिथले रस्ते असे की पोटातले पाणी हलत नाही. साधारण अर्ध्या तासाने आमच्या गाडीच्या बाजूने दुसरी एक कार समांतर धावत होती. आणि जोरजोरात तो हॉर्न वाजवत होता. त्या आवाजाने मला जाग आली आणि त्या गाडीकडे बघितले तर त्या गाडीचा ड्राईव्हर मला खुणा करून सांगत होता की ड्राईव्हर झोपला आहे आणि गाडी झिगझॅग जाते आहे. मी माझ्या गाडीच्या ड्राईव्हर कडे बघितलं तर तो चक्क झोपला होता. आणि गाडीचा स्पीड १६०. गाडी त्या स्पीड मधे झिगझॅग धावत होती. एकदम हादरलोच. पटकन त्या ड्राईव्हरला जाग करणंही धोक्याचं होतं. त्याला हळुहळु पाठीवर थोपटलं. तो जागा झाला. पण न हडबडता त्याने गाडीवर कंट्रोल मिळवला. त्याला सांगितलं 'टेक पेट्रोल पम्प' मग त्याने लगेच गाडी पेट्रोल पंपावर घेतली. मी धावत जाऊन सोडा आणला आणि त्याला तोंड सोड्याने धुवायला सांगितले. पण या गडबडीत आम्हाला सावध करणारी गाडी नंतर कुठेच दिसली नाही. चमत्कार ..... असो !! विचार केला की जर त्या १६० स्पीडमधे गाडी कुठे जाऊन धडकली

असती तर? अक्षरशः गाडीच्या आणि आमच्या ठिकच्या उडाल्या असत्या. खरोखर देवाचीच कृपा म्हणून या जीवघेण्या प्रसंगातून वाचलो....

कोंकणा (कंकणा)बॅनर्जीचे नांव शास्त्रीय संगिताच्या क्षेत्रात फार मोठे आहे. कोंकणा (कंकणा) बॅनर्जीचे शास्त्रीय गायन प्रथम मी खूप वर्षांपूर्वी चेंबूरला अल्लादिया खां महोत्सवांत ऐकले होते. त्यावेळी तबल्याच्या साथीला पं. विभवजी नागेशकर होते. अर्थात ख्याल झुमरा तालात होता आणि इतक्या ठाय लयीत होता की एक आवर्तन जवळजवळ अडीच मिनिटांचे होतं. कल्पना नव्हती की पुढील काळात कोंकणर्जींना तबला साथ करायची संधी मिळेल.

त्यांना उस्ताद अमीर खान यांची तालिम मिळाली आहे. त्या मूळच्या कोलकात्याच्या असून आता मुंबईत स्थाईक झालेल्या आहेत. त्यांची मुलगी दुबईत असते आणि तिची स्वतःची ऍड एजन्सी आहे त्यामुळे त्या दरवर्षी दुबईत येतात. मी अबुधाबीत असतांना एकदा त्यांचा शास्त्रीय गायनाचा कार्यक्रम अबुधाबीवाल्यांनी ठरवला. मला तबल्याच्या साथीला बोलावले. आता एवढ्या मोठ्या गायिकेला साथ करायची म्हणजे सराव हवा. म्हणून मी त्यांना फोन केला आणि सरावाला कधी बसायचं असं विचारलं. त्या म्हणाल्या सराव कशाला हवा? एकदमच स्टेजवर भेटू. मी त्यांना म्हणालो, अहो सराव तुम्हांला नाही पण मला हवा आहे. कारण अमीरखां पठडीतले सगळे गायक १४ मात्रांच्या 'झुमरा' तालात गातात. सहसा आपण वाजवितो किंवा ऐकतो एकतालात. म्हणून मला सराव हवा होता. त्या म्हणाल्या मग ठीक आहे, या दुबईला तबला घेऊन. मी एका शुक्रवारी सुट्टीच्या दिवशी अबूधाबीहून दुबईला १२० कि.मि. टॅक्सीने गेलो. कुठं उतरायचं ते त्यांच्या मुलीने सांगितले होते. मी नियोजित ठिकाणी उतरलो. ती मला न्यायला आली होती पण मी तिला ओळखलंच नाही, एकतर मी तिला कधी पाहिलेली नव्हती आणि ती एकदम टॉम बॉय सारखी बिनबाह्यांचा टी -शर्ट आणि हाफ पॅन्टमधे आणि उघडया जीप मधून कॅप घालून आणि ती सुद्धा उलटी घालून आली होती. माझ्या जवळ येऊन उभी होती पण मी कशाला तिला विचारतोय की तू कोंकणार्जीची मुलगी आहेस का ? थोड्या वेळाने माझ्या हातातील तबला बॅग बघून तिनेच मला मि. विजय? अशी विचारणा केली. मी हो म्हटले. मग मला म्हणाली मी तुम्हांला न्यायला आले आहे. मग तिच्या गाडीत बसून घरी गेलो. घरात पाऊल टाकताच दोन डॉबरमन कुत्र्यांनी माझे माझ्या अंगावर उड्या मारत स्वागत केले. मी तर त्यांच्या वजनाने आडवाच पडलो. आता ते मला चावणार तेवढयात मुलगी धावत आली

आणि त्या कुत्र्यांची नावे घेऊन त्यांना गप्प रहायला भाग पाडले अर्थात इंग्लीश मधेच. तिच्या आवाजाचा धाक असा की ती दोन कुत्री एकदम गोगलगायच झाली. मग तिने त्यांच्या तोंडाला ते कोणालाही चावू नयेत म्हणून एक प्रकारचा पिंजरा लावला. पण हे आधीच नाही का करून ठेवायचे? पण बहुतेक मोठ्यांच्या घरी आलेल्या पाहुण्याला कुत्री अंगावर सोडून घाबरवून सोडायचे म्हणजे ते पाहुणे कायम दहशतीत रहातात असं असावे. असो ! सलामी तर अशी झाली. मग कोंकणाजींनी बैठक घातली. आम्ही त्यावर स्थानापन्न झालो. त्यांनी ख्यालाचे केवळ तोंड दाखवले. चार पाच आवर्तने झाली असतील नसतील, म्हणाल्या अब बस करते हैं. प्रॅक्टीस केवळ १५ ते २० मिनिटे. म्हणजे फक्त २० मिनिटांच्या प्रॅक्टीससाठी मी १२० कि.मि. दुरून अबुधाबीहून दुबईला माझा वेळ आणि पैसे खर्चून गेलो होतो. पण कोंकणाजी शांत होत्या, मला म्हणाल्या प्रोग्रॅम में सब ठीक कर लेंगे. प्रत्यक्ष कार्यक्रमाचा दिवस उजाडला. तिकडे गुरुवारी रात्री कार्यक्रम असतात. अबुधाबीत सुध्दा एक शास्त्रीय संगीत प्रेमींचे 'गंधार' नावाचे मंडळ आहे. त्यांच्या सभासदांसाठी हा कार्यक्रम होता. अबुधाबीतले सगळे शास्त्रीय संगीताचे कार्यक्रम कोणाच्यातरी प्रशस्त घरात होतात. मी कार्यक्रम आधी एक तास पोचलो. म्हणजे कार्यक्रमा आधी ग्रीनरूम प्रॅक्टीस होईल. कोंकणाजींना भेटलो. त्यांना म्हटले आपण प्रॅक्टीस करायची ना ? त्यांनी बडोद्याहून भालोदकर नांवाचे एकजण हार्मोनियम साथीला बोलावले होते. तेच अनेक वर्षे कोंकणाजींना साथ करतात. कोंकणाजी मला म्हणाल्या कोई जरूरत नहीं. भयंकर ओव्हर कॉन्फिडन्स. त्यांच्या पेक्षा भालोदकर आणखीनच पुढे. मला म्हणाले, कोंकणाजी कधीच ग्रीनरूम प्रॅक्टीस करत नाहीत. खरे तर पं. भीमसेनजी, जसराजजी त्यांच्यासारखे थोर गायक सुद्धा कार्यक्रमाआधी ग्रीनरूम प्रॅक्टीस करतात. मनांत म्हटले ठीक आहे. प्रत्यक्ष कार्यक्रमाला सुरवात झाली. आमचा परिचय करून दिला गेला. कोंकणाजींनी ख्यालाला सुरवात केली. तिकडे सगळी घरे सेन्ट्रल ए. सी असतात त्यामुळे तबला सुरात लावलेला बेसूर होऊ शकतो म्हणून मी तबल्यावर गाद्या ठेवलेल्या होत्या. कोंकणाजींनी अक्षरशः दोन आलाप घेऊन ख्यालाला सुरवात केली. सहसा गायक सम हाताने खूप करून दाखवतात. आधी ग्रीनरूम प्रॅक्टीस झालेली नसल्याने मला ख्यालाची सम समजत नव्हती. सहसा सगळे गायक दोनके मिनिटं आलाप घेऊन ख्यालाला सुरवात करतात. कोंकणाजी मला मोठयाने म्हणाल्या, वो तबलेपर रखे हुए ढक्कन निकालीये. समोर दुबईमधले संगीतातले जाणकार गदगकर बसले होते. त्यांनी एकूण रागरंग बघितला आणि कोंकणाजींना म्हणाले तबलजीको ख्यालका सम तो दिखाईये. उसके

अलावा वो सम कैसे पकड़ेगा? मग त्यांनी मला सम दाखवली. पुढे कार्यक्रम कसाबसा पार पडला. पण त्यांत जान नव्हती. त्यानंतर त्यांच्या दोन कार्यक्रमांना साथ केली पण एक धक्कादायक गोष्ट लक्षांत आली, कदाचित जाणकार मंडळींना मी ही लिहितो आहे ते खरे वाटणार नाही. कोंकणाजी उपशास्त्रीय गाण्यांमधे चक्र तालात जात होत्या. मला म्हणत होत्या 'मला जरा सांभाळून घ्या'.....

आपल्याकडे जसं रोटरी क्लब/लायन्स वगैरे उद्योजकांचे काय म्हणू? मंडळ असते तसं अबुधाबीत सुद्धा अशा भारतीय उद्योजकांचा एक मोठा गुप आहे. महिन्यातून किंवा तीन महिन्यांतून एकदा एकत्र येतात. मग त्यांत एकमेकांना भेटून व्यापार उद्योगाच्या बाता, यथास्थित खाणे 'पिणे' असते. मोठया हॉलमध्ये हा कार्यक्रम असतो. एकदा त्यांतील कोणाचातरी मला फोन आला की असा असा एक कार्यक्रम आहे. त्यांत मनजितसिंग? नावाच्या एका सरदारजीचा गझलचा कार्यक्रम आहे त्याला तुम्ही तबला साथीला याल का? तुम्हाला आम्ही १००० दिव्हेंस बिदागी देऊ. मला मनजितसिंग बदल माहिती होती की तो कार्यक्रम सुरू असताना बाजूला ग्लास ठेऊन यथेच्छ दारू पीतो. आणि दारू जास्त झाली की साथीदारांवर ओरडतो. मी तबला साथीला यायला नकार दिला. ते गृहस्थ मला म्हणाले की कार्यक्रम सुरू असताना लोक

**माझ्या मराठी मातीचा,
लावा ललाटास टिळा,
हिव्या संगाने जागल्या,
दऱ्या-खोऱ्यातील शिळा**

कुसुमाग्रज

“

**मराठी
भाषा**

● **सर्वांना मनस्वी शुभेच्छा...!** ●

शुभचिंतक

कलाकारांवर नोटा उधळतात. ते साधारण २००० दिरहॅम्स जास्तीचे तुम्हाला मिळतील. एकूण ३००० दिरहॅम्स म्हणजे (३०००० रूपये). पैसे तर खूपच छान आणि आकर्षक होते. पण मला असे उधळलेले पैसे घेणं ह्या कल्पनेनेच किळस आली. मला माझी कला अशी बाजारू करायची नव्हती. म्हटलं तर पैशांचं नुकसान झालं पण इतकं मोठं पैशांचं प्रलोभन असतानाही माझी कला इतक्या स्वस्तांत विकाऊ करायची बुद्धी झाली नाही. मला वाटतं माझ्या गुरुजींचा वरदहस्त असल्यानेच मला या प्रलोभनावर विजय मिळवता आला.

कतार मधून नोकरीचा राजीनामा देऊन भारतात परत यायला पंधरा दिवस राहिले होते. अचानक मला रझा नांवाच्या पाकिस्तानी गायकाचा फोन आला कि कतार युनिव्हर्सिटी मध्ये त्यांच्या ऑडिटोरीअम मध्ये गायनाचा कार्यक्रम आहे. मला त्याने साथीला बोलावले. तसे तिथे पाकिस्तानी तबला वादक होते पण ते सगळे गझलला वाजवणारे. धडामधडाम वाजवणारे. त्याआधी एकदा मी आणि रझा भेटलो होतो. काय रंगलाय तो कार्यक्रम !!! कतार युनिव्हर्सिटीचे ऑडिटोरीअम भन्नाटच होते. तिथे माईकची गरज नाही. स्टेजवरच्या कोणत्याही कोपऱ्यातून अगदी हस्की आवाजात बोललं तरी पूर्ण ऑडिटोरीअम मध्ये कुठेही स्पष्ट ऐकायला येतं.

कार्यक्रम संपल्यावर किमान दहा ते बारा पाकिस्तानी मला भेटायला आले आणि म्हणाले ... 'आपका ये तबला हमें दे दो. कीमत जो आप चाहे वो.' कारण आपल्या डोंबिवलीच्या लॉटेबुवांनी इतका अफलातुन तबला बनवला होता की त्याचा जवाब नाही. काय नाद आणि आस होती त्या तबल्याला. रझा ने त्यांना मी कतार सोडून जातो आहे हे सांगितले होते म्हणून मला ते तबला मागत होते. एक पाकिस्तानी आला आणि मला म्हणाला, जरा बाजू आईये. बाजूला गेल्यावर मला म्हणाला, आप छोडके मत जाईये. मैं आपको फ्री व्हिसा दिलाता हूँ. आप यहाँ तबला सीखाईये. प्रोग्रॅम करीये वगैरे. 'मी त्याला नकार दिला. कतार सोडून परत येताना माझा लाडका अफलातुन तबला कतार मध्ये गेली अनेक वर्षे असलेला गुरूबंधू राजू ताम्हनकर याला भेट देऊन आलो.

एकदा दुबई येथून फोन आला. पंकज उधास याचा भाऊ अमेरिकेहून भारतात परत जाताना वाटेत दुबई येथे एक दिवस थांबणार आहे. तो सुद्धा गझल गायक आहे. त्याच्या तबला साथीला घरगुती कार्यक्रमात बोलावले. कामावर जातानाच तबला घेऊन गेलो होतो. कामावरून बसने घरी जाताना वाटेत मध्ये उतरलो. सुप्रसिद्ध गायिका देवकी पंडितचा भाऊ अमर पंडित मला घ्यायला आला होता. तो दुबईत असतो. कार्यक्रमाच्या

ठिकाणी जाण्याआधी पोटपूजा केली. कार्यक्रम रात्री ९.०० वाजता सुरू झाला. प्रदीप उधास आणि समोर बसलेले सगळे यथेच्छ मद्यपान करत होते. सुरुवातीला मला ट्रिक्स घेता का विचारले होते पण मी नकार दिल्यावर मला जास्त आग्रह झाला नाही. सलग २ तास गायल्यावर प्रदीप थांबला. बाहेरून छान जेवण मागवले होते. अर्थात माझ्यासाठी शाकाहारी. जेवल्यावर निघालो. मला छान बिदागी दिली. प्रदीपने मला विचारले, 'आप क्लासिकल को संगत करते हैं क्या ?' मी हो म्हणताच म्हणाले 'आपका हात बहुत अच्छा है, मुलायम है. लेकिन आपने गझलके साथ भी बहुत अच्छी संगत की.' अबुधाबीहून आलेला एकजण होता. त्याने मला रात्री २.०० वाजता घरपर्यंत सोडलं.

एकदा विश्वासदादा बरोबर बी.ए.आर.सी. कॉलनी मुंबईला एका घरी तबला साथीला गेलो होतो. बी.ए.आर.सी. कोटा (राजस्थान) इथून एक शास्त्रीय गायक आले होते. रात्री १०.०० वाजता त्यांनी गायला सुरवात केली आणि एकापाठोपाठ पाच ख्याल ते गायले. तबल्याला मी एकटाच आणि पेटिला विश्वासदादा. सकाळी ६.०० वाजता त्यांनी शेवटचा ख्याल गायला. बसून बसून पायाचे तुकडे पडले होते. एखाद्याला खायखाय सुटते आणि तो खात रहातो ना, तशी या गृहस्थांना 'गायगाय' सुटली होती. तिकडे राजस्थानात शास्त्रीय गायनाचा सगळा उजेडच होता, इतक्या दिवसांची गायची भूक ते भागवून घेत होते. किती गाऊ आणि किती नको असे झाले होते त्यांना. बहुतेक माझे आणि विश्वासदादांचे सलग पाच ख्यालाला साथ (८ तास) करण्याचे गिनीज रेकॉर्ड झाले असावे. नंतर सकाळी गाणे संपल्यावर ते आम्हाला विचारत होते की मी जरा जास्त गायलो का ? अहो काय आहे, मला तिकडे राजस्थानात गायला मिळत नाही ना !! इकडे आमच्या हातापायातली संवेदना नाहीशी झाली होती. आणि इतके सर्व करून ज्यांच्या घरात हा कार्यक्रम होता, ते कधीच झोपायला गेले होते. गाणे ऐकायला समोर शेवटपर्यंत (३) प्रचंड संख्येने लोक होते. मला पु.ल.देशपांडे यांच्या 'असा मी असामी' मधल्या दिगंबर काकाची आठवण झाली. त्याच्या कीर्तनाला समोर कोदंडधारी राम आणि पांडू गुरव. पैकी पांडू ठार बहिरा.....

(८०९७१५६९६०)

पुस्तक परिक्षण शब्द शेखरी

मा. चन्द्रशेखर
टिळक सर ,
यावर्षी नानी
पालखीवाला यांचा
अर्थसंकल्प
विश्लेषणा बाबतचा
विक्रम तुम्ही १
फेब्रुवारी २०२३
रोजी डॉंबिवलीत पार
केलात. त्यावेळी

यंदाच्या अर्थसंकल्पाबाबत बोलताना तुम्ही म्हणाला होतात....
'काय आणि का वाचवायचे आणि वाढवायचे हे प्रत्येकाला स्पष्ट
असावे लागते'.

तुमचे हे विधान गेले तासभर मला सतत आठवत आहे.

आणि त्याचे कारण आहे तुमचे नवेकोरे पुस्तक .....
'शब्द शेखरी'.

मी कालच सकाळी ते विकत घेतले आणि घरी आल्या
आल्या बसल्या बैठकीत वाचून पूर्ण केले.

रवंथ केल्या सारखी त्याची असंख्य पारायणे करेन हे नक्की.
इतकेच आता लगेचच प्राथमिक प्रतिक्रिया म्हणून सांगू शकेन.

शब्द शेखरी हा ललित लेख संग्रह.

१४५ पानी आणि एकूण ३१ लेख असणारे हे पुस्तक.

या पुस्तकाने पकड घेण्याची सुरुवात अगदी मुखपृष्ठापासून
होते. एकदम अनोखे असे हे मुखपृष्ठ!

एक ख्यातनाम अर्थतज्ञ, एक भन्नाट वक्ता आणि एक
बहुआयामी लेखक यांचे सुरस मिश्रण म्हणजे चंद्रशेखर टिळक हे
व्यक्तिमत्त्व आणि अशा व्यक्तिमत्त्वाचे पुरेपूर प्रतिबिंब म्हणजे
शब्द शेखरी हे पुस्तक !

तसेच पुस्तकाच्या नावा बाबत होते.

शेखर ला एखाद्या गोष्टी बदल काय वाटते आणि तसे का
वाटते याचे विवरण करणारे हे शब्दांकन म्हणून पुस्तकाचे नाव
'शब्द शेखरी' असावे.

हे पुस्तक जम्मू विषयक लेख, पुस्तकांविषयी लेख आणि
इतर ललित लेख अशा ३ विभागात आहे. या प्रत्येक विभागाला
उपशीर्षक आहेत.

पहिल्या भागात जम्मू विषयक ८ लेख 'जम्मू - काश्मिर'
एक संस्कारी संवेदनशीलता' अशा नावाने येतात. इतिहास,
वर्तमान, भूगोल, संस्कृति आणि त्यांचे संवेदशीलतेने घेतलेली
नोंद याची साक्ष पदोपदी येत राहते. हे ८ लेख आणि चंद्रशेखर
टिळक यांच्या स्नेहज्योत या अलीकडेच प्रसिध्द झालेल्या
कथासंग्रहातल्या काश्मिरी पार्श्वभूमीवरच्या कथा आणि
त्यांच्याच 'केल्याने देशाटन' या पुस्तकातील अशाच आगळ्या
वेगळ्या नोंदी हे सगळे सलगपणे वाचले की जम्मू - काश्मिर -
लेह ला का जायचं हे फार वेगळ्या अर्थाने जाणवायला लागते.
टिळक सरांनी या विषयावर एक स्वतंत्र टॉक - शो सुरू केला
पाहिजे.

या पुस्तकाच्या दुसऱ्या भागात विविध पुस्तक विषयक लेख
'पुस्तके, जाणिवांचे यक्षप्रश्न' अशा नावाने येतात. विविध
काळातील विविध लेखकांची विविध पुस्तके एक वाचक
काळाच्या ओघात सतत वाचत राहतो आणि मग कधीतरी
त्याबाबत अतिशय उमाळ्याने लिहितो. अशाच लेखांचा हा समूह
आहे आणि तो हे पुस्तक विकत घेऊन निवांतपणे वाचणेच योग्य
ठरेल.

या पुस्तकाच्या तिसऱ्या भागाचे नाव आणि पुस्तकाचे नाव
सारखे आहे... हा भाग तर निव्वळ धमाल आहे. 'अर्थकारण
आणि अमृता प्रीतम' तसेच 'गुंतवणूक आणि इनग्रिड बर्गमन' ही
लेखांची नावे केवळ उदाहरणा दाखल !

मुद्दाम सांगायचे तर मोजके पण मार्मिक, आशयघन आणि
अभिरूचिपूर्ण, सर्वसंचारी व खोलवर असे हे ललित लेखन !

असे लेखन वारंवार वाचायला मिळो हीच टिळक सरांना
विनंती,

कौस्तुभ साने

डोंबिवली

१ फेब्रुवारी २०२३.

पुस्तकाचे शीर्षक : शब्द शेखरी

प्रकार : ललित लेख संग्रह

प्रथम आवृत्ती : २३ जानेवारी २०२३

प्रकाशक : मोरया प्रकाशन

पाने : १४५

किंमत : १६० रुपये

नव्या शैक्षणिक धोरणानुसार उच्च शिक्षणाची रचना

नव्या शैक्षणिक धोरणानुसार देशभरातील विद्यापीठांतील अभ्यासक्रमाची नवी रचना करण्यात आली आहे.

नव्या शैक्षणिक धोरणानुसार देशभरातील विद्यापीठांतील अभ्यासक्रमाची नवी रचना करण्यात आली आहे. त्यात पारंपरिक तीन वर्षांचा पदवी अभ्यासक्रमासह चार वर्षांचा ऑनर्स पदवी अभ्यासक्रम, चार वर्षांच्या

पदवीनंतर एक वर्षांचा पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रम, संशोधनासह चार वर्षांच्या पदवी अभ्यासक्रमानंतर पीएच.डी. आदींचा समावेश असलेल्या राष्ट्रीय उच्च शिक्षण पात्रता आराखड्याचा मसुदा विद्यापीठ अनुदान आयोगाने (यूजीसी) जाहीर केला.

नव्या शैक्षणिक धोरणात बदलत्या काळानुरूप देशातील शिक्षण प्रक्रियेत काही बदल करण्यात आले आहेत. पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण अशा सर्वच स्तरांवर काही बदल करण्यात आले आहेत. विशेषतः उच्च शिक्षणामध्ये लवचिकतेवर, विद्यार्थ्यांच्या कौशल्यविकासावर, ज्ञानाधिष्ठित शिक्षणावर भर देण्यात आला आहे. येत्या शैक्षणिक वर्षांपासून लागू करण्यात येणाऱ्या नवे शैक्षणिक धोरणात राष्ट्रीय उच्च शिक्षण पात्रता आराखडा तयार करण्याची तरतूद होती. या पार्श्वभूमीवर यूजीसीने पदवी अभ्यासक्रमातील बदलांसंदर्भातील आराखड्याचा मसुदा संकेतस्थळावर जाहीर केला आहे. नव्या शैक्षणिक धोरणानुसार उच्च शिक्षणात होऊ घातलेल्या बदलांची आणि त्याच्या अंमलबजावणीची माहिती या आराखड्याच्या मसुद्यात देण्यात आली आहे. उच्च शिक्षणात विद्यार्थ्यांना कोणत्याही टप्प्यावर शिक्षण सोडण्याची आणि परत येण्याची मुभा देण्यात आली आहे. विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आवडीचे विषय श्रेयांक घेऊन शिकता येतील. अभियांत्रिकी पदवीचे नाव बीटेक असे असेल. देशात पदवीधर विद्यार्थ्यांमध्ये समानता असण्यासाठी प्रत्येक पदवीसाठी किमान कौशल्ये निश्चित करण्यात आली आहेत. तसेच किमान कौशल्यांपेक्षा जास्तीची कौशल्ये विद्यार्थ्यांना शिकवण्याचा अधिकार विद्यापीठांना देण्यात आला आहे. पदवी

अभ्यासक्रमात विद्यार्थ्यांमध्ये चिकित्सक आणि संशोधक वृत्ती निर्माण करणे, विद्यार्थ्यांमध्ये बहुकौशल्ये निर्माण करणे, ज्ञानाचा वापर करणे, विद्यार्थ्यांना रोजगारक्षम करणे यावर या आराखड्यात भर देण्यात आला आहे.

अभ्यासक्रम आणि श्रेयांकांची रचना

नव्या धोरणानुसार पदवी ते पीएच.डी.

अभ्यासक्रमासाठीच्या श्रेयांकांची रचना करण्यात आली आहे. पाचव्या स्तरासाठी ४०, सहाव्या स्तरासाठी ८०, सातव्या आणि आठव्या स्तरासाठी अनुक्रमे १२० आणि १६०, आठव्या स्तरासाठी अनुक्रमे १६० आणि ४०, नवव्या स्तरासाठी ८० आणि ४० श्रेयांक असतील. पहिल्या वर्षाची दोन सत्रे पूर्ण केलेल्या विद्यार्थ्यांना पदवीपूर्व प्रमाणपत्र मिळेल. पदवीच्या दोन वर्षांची चार सत्रे पूर्ण केलेल्या विद्यार्थ्यांना पदविका प्रमाणपत्र देण्यात येईल. पदवीच्या तीन वर्षांची सहा सत्रे पूर्ण करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना पदवी प्रदान केली जाईल. एक वर्ष संशोधनासह चार वर्षांची आठ सत्रे पूर्ण करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना ऑनर्स, पदवीनंतर दोन वर्षांची चार सत्रे पूर्ण करणाऱ्या पदव्युत्तर पदवी, पदवीनंतर दोन वर्षांच्या पदव्युत्तर अभ्यासक्रमात पहिल्या वर्षाची दोन सत्रे पूर्ण करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना पदव्युत्तर पदविका, ऑनर्स अभ्यासक्रम पूर्ण करून एक वर्षाची दोन सत्रे पूर्ण करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना मास्टर्स पदवी दिली जाईल.

श्रेयांक साठवणूक सात वर्षांसाठीच

उच्च शिक्षणात विद्यार्थ्यांना अभ्यासक्रम सोडणे, अभ्यासक्रमात परतणे आणि पुनप्रवेशाची मुभा असेल. त्यासाठी विद्यार्थ्यांचे श्रेयांक अॅनकॅडमिक बँक ऑफ क्रेडिटमध्ये साठवले जातील. विद्यार्थ्यांच्या श्रेयांकानुसार त्यांना प्रमाणपत्र, पदविका, पदवी मिळेल. मात्र विद्यार्थ्यांनी मिळवलेले श्रेयांक त्यांच्या श्रेयांक खात्यात सात वर्षांसाठी साठवले जातील. अभ्यासक्रम सोडल्यानंतर सात वर्षांनंतर परतणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या आधीच्या वर्षातील शैक्षणिक कामगिरीनुसार पुनप्रवेश शक्य होईल.

बायको गेली माहेरी, काम करी पितांबरी !

साखरेपेक्षा गूळ भारी,
कारण तो आहे आरोग्यकारी !

देवभक्तीचा सुगंध, द्विगुणित करे आनंद !

काजळीविरहित दीपज्योती,
मांगल्य, सात्विकता वाढवी दीपशक्ती !

क्युअरऑनचा फिरता हात,
वेदना सरती क्षणात !

पचेल तर सुचेल !

घरच्या घरी आणि विनाघट,
चांदीला द्या नवी चमक !

प्रत्येक घास, होई खास !

पितांबरीतर्फे

मराठी भाषा दिनाच्या
हार्दिक शुभेच्छा !

Pitambari Products Pvt. Ltd.

Mah: 8451907123, 7888002366, 9921001222. CRM No.: 022-6703 5564. Toll Free: 18001031299.

CIN: U74110MH1989PTC051314. Now Shop Online On: www.pitambari.com/shop

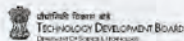

Widest, most comprehensive and economical range of OES in the world

for its path-breaking innovation in Optical Emission Spectrometers

* National Award 2019 MSME Category

Improve performance and profitability with solutions from the world's fastest-growing OES company

Using a spectrometer (OES) can help organizations make dramatic improvements in quality; from basic alloys like CI/SI and Brass to the highest-purity metals, stainless steels etc., using the right OES helps firms improve process integrity, reduce rejections and drive dramatic improvements in productivity. All this also comes with significant savings; today, the payback period for a good OES is well under a year!

Metavision 10008X

Low- and sub-ppm analysis for 60+ elements

Metavision 1008i³

Low- and single-ppm detection of 55+ elements

Metavision 1008i

Class-leading performance to meet a wide array of needs

MOSS

Lowest cost OES in the world; Ideal for routine applications across

Mobile OES

Powerful, mobile solutions for positive material identification

Handyman

The ultimate storage solution

Armour Safe

The best possible protection

Wireless RTDS

Data transmission at its best with ~1km coverage from OES to the melting platform!

CRMs

Wide range of powder & solid reference materials

Sample Preparation Machines

For in-house preparation of the highest quality of sample surfaces

3,000+ spectrometer installations across 35+ countries

Over 30 years of dedicated service to the metals industry

Largest spectrometer company in India

The fastest growing spectrometer company in the world

Pan-India service network with over 35+ inhouse engineers

METAL POWER ANALYTICAL PVT. LTD.

87, Metal Power House, Plot No. 14, Marol Co-operative Industrial Estate, Andheri (East), Mumbai - 400059. BHARAT (INDIA)

Board: +91 22 4083 0500

Email: sales@metalpower.net

Web: www.metalpower.net